

Masterprojekt MARC IV 2004

Disneyficering
Begreb og retorisk redskab

Om menneskeliggørelse af dyr

Af stud. 20015661 Børge Jørgensen

Juni 2004

Center for Retorik, Institut for Æstetiske Fag, Aarhus Universitet. Vejleder: Hanne Roer

1. Indledning og baggrund	3
1.1 Problemformulering og tese.....	4
1.2 Teorierne.....	5
1.3 Opgavens opbygning	6
1.4 Analysematerialet	7
2. Disneyficering og antropomorfisme	8
3. Aristoteles’ og Bibelens syn på dyr.....	11
4. Dyret som objekt eller subjekt.....	12
5. Analyse af Peter Singers: Dyrefrigørelsens etik.....	18
5. 1 Den retoriske situation	24
6. The Meatrix	25
6.1 Hvad er The Meatrix?	25
6.2 Teori om reklamefilm	26
6.3 Analyse af The Meatrix	27
6.4 Den retoriske situation	31
7. Billedserien: <i>The holocaust on your plate</i>	32
7.1 Bemærkninger til billedserien.....	34
7.2 Den retoriske situation	35
8. En historie fra Danmark: Hunde- og kattepelse	36
8.1 Pressemeldelse fra <i>Dyrenes Beskyttelse</i>	37
8.2 Pressemeldelse fra <i>Dansk Folkeparti</i>	38
8.3 To pressemeldelser fra justitsminister Lene Espersen	38
8.4 Den retoriske situation	40
8.5 Bemærkninger.....	41
9. Diskussion	41
10. Konklusion.....	46
11. Resume	47
Referencer.....	48

Bilag A: Peter Singer: *Dyrefrigørelsens Etik*. Artikel fra www.anima.dk.

Bilag B: Script til filmen *The Meatrix* + stillbilleder, udgivet af GRACE.

Bilag C: Billedserien *The holocaust on your plate*, udgivet af PETA.

Bilag D: Brochuren: *To animals, all people are nazis*, udgivet af PETA.

Bilag E: Pressemeldelse fra Dyrenes Beskyttelse – udsendt 29/5 2002.

Bilag F: Pressemeldelse fra Dansk Folkeparti – udsendt 29/5 2002.

Bilag G: Pressemeldelse fra justitsminister Lene Espersen – udsendt 22/1 2003.

Bilag H: Pressemeldelse fra justitsminister Lene Espersen – udsendt 30/1 2003.

Bilag I: Henrik Dahl: *Disneyficeringen er over os*. Jyllands-Posten 27/2 2000.

1. Indledning og baggrund

Kirkegårde for hunde og kemoterapi til katte. Dyr-nekrologer i avisen og en ”dyrenes dagpleje”, hvor dagen går med meditation. For ikke og tale om den seneste modekollektion til hunde eller accessories til katte. Alt dette er ikke påfund i en mystisk verden. Det er realiteterne i de moderne vestlige samfund. Også mediebranchen følger med. Ser man nyere film med dyr i væsentlige roller, ved man ikke, hvornår de bryder ud i sang, holder tale eller begynder at danse. Grænsen mellem dyr og menneske flyder ud i disse år, og noget tyder på, at det, vi har set, kun er begyndelsen til en tid, hvor dyrene bliver endnu mere menneskeliggjorte.

Samtidig lever millionvis af dyr et trælsomt liv som produktionsdyr på industrilandbrug. Hermed udgør de grundlaget for en dominerende fødevareproduktion, hvor succeskriterierne er effektivitet og rationalisering. På den måde betaler størstedelen af landbrugsdyrene prisen for, at forbrugere kan få billige fødevarer. Sjovt nok ofte de samme forbrugere, som har meget store følelser for de dyr, der findes i deres nære omgivelser – nemlig deres kæledyr.

Der er altså tale om, at mennesket har et differentieret syn på dyr. Nogle dyr kan være nære ”venner” og indgå på lige fod med familiens medlemmer, mens andre – og det er langt de fleste – er hensat til at leve bundet i en stald hele deres liv.

Det er åbenbart menneskets syn på dyret, der er afgørende for, hvordan vi behandler det. I den forbindelse er det væsentligt, om vi opfatter dyret som et subjekt eller et objekt. Traditionelt har vi set på dyrene som objekter. Det er naturligt og givet af Gud, at mennesket hersker over dyrene. Vi har ret til at tage dyrene i vores varetægt, når vi blot samtidigt sørger for, at de har det godt.

Forholdet mellem dyr og mennesker har gennem historien været veldefineret og velbeskrevet, og der har ikke været tradition for at spørge til dyrenes ret. Imidlertid er det gennem de senere år blevet legitimt at se dyrene som subjekter, det vil sige selvstændige individer. En af de personer, som gennem de senere år har skabt et ideologisk grundlag for denne tankegang, er professor Peter Singer fra Princeton University, USA. Gennembruddet kom, da han skrev bogen *Animal Liberation* i 1975¹.

---

¹ Peter Singer: *Animal Liberation*.

Peter Singers tankegang står i kontrast til den udbredte nytteetiske opfattelse, som hersker i den vestlige verden. Det er den etik, der giver mennesket ret til at herske over dyrene under førnævnte forudsætning, at vi skal behandle dyrene ordentligt.

Mennesket er som udgangspunkt normalt altid dyrevenligt, men har i en tid, hvor kontakten til dyr er stærkt begrænset, og hvor meget af kontakten foregår gennem medierne, vanskeligt ved at få et naturligt forhold til dyr. Eksempelvis ”løskøbte” dagbladet Politiken i efteråret 2003 en gris fra en landmand med det formål at give grisen et godt og lykkeligt liv i en nordsjællandsk have. Det blev fulgt med stor bevågenhed af avisens læsere, idet der på bladets bagside var daglige beretninger om grisen liv og gerninger.

I hele den proces, hvor menneske og dyr er blevet bragt tættere på hinanden, er der opstået et bemærkelsesværdigt fænomen. Disneyficering kalder vi det. Det vil sige, at vi tillægger dyrene menneskelige egenskaber. Det kan virke almindeligt, når vi siger du til hunden og kalder den ved navn, men disneyficering optræder også i større sammenhænge. Sammenligningen mellem dyr og mennesker er udbredt, når dyrenes sag skal tales.

1.1 Problemformulering og tese

Disneyficering er et forholdsvis nyt begreb. Det vil kort sagt sige, at dyr bliver menneskeliggjort. At de bliver tillagt menneskelige egenskaber, følelser og personlighed. Disneyficering forekommer ikke kun i Disneyfilm. Vi støder på det dagligt gennem (reklame)film, billeder og tekster.

Min tese er, at disneyficering i høj grad bruges retorisk, når dyrenes sag skal tales i nutidens vestlige samfund. Disneyficering er endog ikke forbeholdt enkelte, yderligtgående dyreværnsorganisationer. Den finder vej helt ind til lovgivningen i det danske samfund.

Disneyficeringen indebærer også, at dyrerettighedsforkæmperne sætter fokus på de ”søde” dyr som eksempelvis pelsdyr for at kunne bane vejen for et generelt ændret syn på forholdet mellem menneske og dyr.

I denne opgave vil jeg tage udgangspunkt i ideologien, der søger at sidestille dyr og menneske. Dernæst vil jeg se på, hvordan man i forskellige sammenhænge bruger

disneyficeringen til at fremme dyrenes sag. Konkret drejer det sig om en tegnefilm (*The Meatrix*) og en billedserie (*The holocaust on your plate*), begge oprindeligt fra USA. Fra det internationale niveau retter jeg blikket mod Danmark. Her har jeg valgt at sætte fokus på en sag vedrørende hunde- og kattepelse. En sag, hvor en enkelt tv-udsendelse fik store dele af landet i oprør, og hvor dyreværnsorganisationer og politikere kom på banen, hvilket til sidst resulterede i en lovændring.

1.2 Teorierne

Udgangspunktet for min analyse af begrebet disneyficering er en gennemgang af subjekt og objekt. Dels den klassiske opfattelse, hvor mennesket er subjekt og dyret objekt, dels den postmodernistiske betragtning, hvor objekt og subjekt til en vis grad smelter sammen.

Ved hjælp af primært professor Lars Qvortrups² tolkninger ser jeg på Immanuel Kant og Edmund Husserls grundlæggende syn på subjekt/objekt-begrebet. Lars Qvortrup er valgt, fordi han giver en forståelig fortolkning af det klassiske subjekt/objekt-begreb. Som opfølgning herpå diskuteres subjekt/objekt-opfattelsen ud fra postmodernisterne Jean Baudrillard³ og Donna Haraway⁴. Haraway er valgt, fordi hun som postmodernist har beskæftiget sig indgående med forholdet mellem menneske og dyr.

Sociologerne Henry Buller⁵ og Carol Morris⁶ artikel: *Farm Animal Welfare*⁷ vil indgå som kilde til at belyse dyrets rolle i det moderne samfund. Den er valgt, fordi den med sin bredde kommer ud i mange hjørner af forholdet mellem dyr og menneske.

Jeg vil desuden inddrage Joanna Swabe⁸ fra *Amsterdam School for Social Science Research*, fordi hun også har beskæftiget sig indgående med forholdet mellem menneske og dyr ud fra en sociologisk betragtning.

---

² Lars Qvortrup er professor ved Syddansk Universitet og forfatter til bogen: *Det hyperkomplekse samfund*.

³ Filosof, professor, pensioneret i 1987, men stadig aktiv.

⁴ Professor Donna Haraway, University of California, USA.

⁵ Professor Henry Buller, University of Gloucestershire, UK.

⁶ Senior Research Fellow Carol Morris, University of Gloucestershire, UK.

⁷ Henry Buller & Carol Morris: *Farm Animal Welfare: A New Repertoire of Nature-Society Relations or Modernism Re-embedded?*

⁸ Joanna Swabe er Postdoctoral Researcher ved Amsterdam School for Social Science Research, Amsterdam, Holland.

Tekster, film og billeder vil jeg analysere for deres retoriske virkemidler. Teksterne med vægt på appelformer, argumentation, topoi og værdier med udgangspunkt i henholdsvis Aristoteles⁹, Toulmin¹⁰ og Perelman¹¹. Jeg vil i hvert enkelt tilfælde desuden se på den retoriske situation ud fra Bitzers¹² og Vatz's¹³ definitioner.

Til analyse af film og billeder tager jeg udgangspunkt i Lars Pynt Andersens materiale. Han er uddannet retoriker, ph.d.-studerende og er underviser i emnet på *Copenhagen Business School*. Han er valgt, fordi han er en af de få danskere, der seriøst beskæftiger sig med reklamefilmens retorik.

1.3 Opgavens opbygning

Opgaven vil være opbygget med en præsentation af analys materialet (tekster, film og fotos) som jeg har valgt at inddrage i opgaven. Dernæst følger en definition af begrebet disneyficering og en præsentation af antropomorfisme – menneskeliggørelse af dyr.

Som indledning til teoriafsnittet om subjekt og objekt giver jeg et kort historisk rids af synet på dyrene frem til Oplysningstiden.

Herefter følger et teoriafsnit, hvor subjekt/objekt-begrebet diskuteres ud fra ovennævnte teoretikere, og hvor jeg også kort vil tillade mig at inddrage Darwin, fordi hans naturopfattelse har været så toneangivende for den moderne opfattelse af dyr og menneske.

Herefter følger selve analyserne af det udvalgte materiale (se nedenfor), idet hvert analyseobjekt analyseres for sig med et kapitel til hver.

Aristoteles' appelformer, Toulmins argumentationsmodel, Perelmans værdi- og topoidefinitioner vil blive anvendt i analyserne, men vil ikke blive gennemgået teoretisk. Til hjælp ved analyse af film og billeder bruges teorier udviklet af Lars Pynt Andersen. En nærmere gennemgang af disse vil ske i det pågældende afsnit.

Sidst i opgaven følger et diskussionsafsnit og endelig en konklusion.

---

⁹ Aristoteles: *Retorik*.

¹⁰ Jørgensen og Onsbjerg: *Praktisk Argumentation*.

¹¹ Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric*.

¹² L.F. Bitzer: *Den retoriske situation*.

¹³ Richard E. Vatz: *The Myth of the rhetorical situation*.

1.4 Analysematerialet

Min analyse tager udgangspunkt i dyrerettighedsorganisationernes syn på forholdet mellem menneske og dyr. Først og fremmest Peter Singers bog: *Praktisk Etik*¹⁴. En parafrase af bogen findes som artikel på hjemmesiden for *Anima*¹⁵, der tilhører den største danske dyrerettighedsorganisation: *Foreningen til Alle Dyrs Rettigheder*. Artiklen hedder: *Dyrefrigørelsens etik*¹⁶.

Som et eksempel på massekommunikation om dyrevelfærd ser jeg på en animeret film *The Meatrix*¹⁷, der handler om det industrialiserede landbrug. Herudover vil jeg kort inddrage en fotoudstilling med navnet *The holocaust on your plate*¹⁸, der sammenligner behandlingen af jøder i kz-lejre med behandlingen af dyr i det industrialiserede landbrug.

At disneyficeringen også gør sig gældende i forhold til den hjemlige debat og landets lovgivning, viser jeg ved at tage udgangspunkt i en udsendelse fra TV2 om ”produktion” af hunde- og kattepelse i Fjernøsten. Denne udsendelse medførte voldsomme reaktioner i den danske offentlighed. Her inddrager jeg to pressemeddelelser, der er direkte reaktioner på udsendelsen. En fra dyreværnsorganisationen *Dyrenes Beskyttelse*¹⁹ og en fra *Dansk Folkeparti*²⁰. Begge parter forlanger omgående indgreb mod den påståede import af hunde- og kattepelse. Blandt andet denne debat fører efterfølgende til en pressemeddelelse²¹ fra justitsminister Lene Espersen, hvor hun imødekommer de to førnævnte. Denne pressemeddelelse er imidlertid udsendt blot en uge efter, at en tidligere pressemeddelelse²² om de generelle forhold vedrørende pelsdyrproduktion blev udsendt. Heri bakker Lene Espersen op om pelsdyrproduktion. De to pressemeddelelser er altså holdnings- og værdimæssigt direkte i modstrid med hinanden, idet den ene taler for et rationelt pelsdyrhold i Danmark, mens den anden afviser import af katte- og hundepelse uden reelt at vide, hvordan disse pelse

---

¹⁴ Peter Singer: *Praktisk Etik*, original: *Practical Ethics*.

¹⁵ Se: www.anima.dk.

¹⁶ Vedlagt som bilag A.

¹⁷ Findes på www.themeatrix.com. Tekstudskrift og billedsekvenser findes i bilag B.

¹⁸ Findes på www.masskilling.com. Kopi findes i bilag C. Tekstbilag hertil findes som bilag D.

¹⁹ Vedlagt som bilag E.

²⁰ Vedlagt som bilag F.

²¹ Vedlagt som bilag G.

²² Vedlagt som bilag H.

er produceret. Sidstnævnte pressemeddelelse lægger i øvrigt op til en efterfølgende lovændring.

Forholdet menneske/dyr vil jeg diskutere ud fra de tidligere nævnte teoretikere. Dels i et selvstændigt afsnit. Dels i forbindelse med analysen af Peter Singers tekster.

2. Disneyficering og antropomorfisme

Begrebet disneyficering²³ er tilsyneladende introduceret af sociologen Henrik Dahl²⁴, og hans betragtninger vender vi tilbage til senere, men han definerer disneyficering som ”menneskeliggørelse af dyr”. Henrik Dahl skriver²⁵: ”Denne fare vil jeg kalde disneyficeringen. En forestilling om, at skovens dyr og planter hvert øjeblik kan bryde ud i sang. At hunde, katte og dådyr lever i kernefamilier. At der på Serengeti-sletten hersker en oplyst patriarkalsk samfundsorden med godlidende løver i toppen og amoralske hyæner på bunden.”

Menneskeliggørelse af dyr kaldes også antropomorfisme. Det kan også betyde menneskeliggørelse af guder og ting, men det engelske ord ”anthropomorphism” bruges normalt i angelsaksiske lande som synonym for ”menneskeliggørelse af dyr”.

Dyreadfærdsforskeren Randall Lockwood²⁶ har beskrevet antropomorfisme og inddeler det i tre hovedkategorier:

Overfladisk (”superficial”) antropomorfisme: Det fænomen at man overfortolker dyrenes adfærd som menneskelig. Eksempelvis ændrer i flok på ”familieudflugt” eller billedet af en hest, der ”griner”.

Forklarende (”explanatory”) antropomorfisme er for eksempel, når en hund dræber sin herre, fordi den vil ”hævne” sig, eller når en nyrehvervet hund løber tilbage til det sted den kom fra, fordi den har ”hjemve”.

---

²³ Disneyficering betyder ikke det samme på engelsk som på dansk. Udtrykket ”Disneyfication” bruges af arkitekter og byplanlæggere om bydele, der kun viser den pæne side af facaden, og hvor alt det kedelige og ubehagelige er gemt væk. Udtrykket henviser til Disneyland, der jo er den drømmeverden, hvor alt er godt og alle er glade, men hvad sker der, når Disneyland lukker? Så kommer renovationsvognene, lyset slukkes, og menneskene træder ud af disneyfigurerne og viser deres basale behov for mad, toiletbesøg og sex.

²⁴ I debatindlæg i *Jyllands-Posten* 27. februar 2000. Se bilag I.

²⁵ Se bilag I.

²⁶ Randal Lockwood: *Anthropomorphism is not a four-letter word*. Citeret fra Harald Herzog og Shelley Galvin: Review and Research Reports i *Antrozoös* s. 85.

Personliggørende ("personification") antropomorfisme er, når vi fremstiller eller omtaler dyr, som havde de menneskelige egenskaber eller behov.

Disneyficering minder altså mest om den personliggørende antropomorfisme, men udvider imidlertid begrebet. Disneyficering indfører en rangordning af dyrene og inddeler dem i de "søde" dyr og de "dumme" dyr. De sikre vindere synes at være dyr med pels og/eller store øjne. Ikke overraskende er det hårløse dyr med små øjne, der opnår mindst sympati. Især slanger og andre krybdyr.

Disneyficeringens rangordning af dyrene er en anden måde at sige, at et dyr ikke bare er et dyr. Her spiller den aktuelle kontekst en væsentlig rolle. Eksempelvis kan hunden optræde i mange forskellige roller. Som den logrende hundehvalp, som den snerrende vagthund, som irriterende hund, der efterlader afføring på fortovet eller som den nyttige jagthund. De forskellige roller giver os forskellige indgangsvinkler til dyret.

Et mere indlysende eksempel er vores syn på rotter. Den samme rotte kan principielt optræde i tre vidt forskellige roller. 1) som kæledyr 2) som forsøgsdyr 3) som skadedyr. I den første rolle er rotten (sandsynligvis) anerkendt som subjekt. I den anden rolle som objekt i bestemt form og i den tredje rolle som objekt i ubestemt form.

Hos mennesket har visse dyr – eksempelvis hunde og katte – en særstatus i forhold til andre dyrearter. Det har Joanna Swabe²⁷ beskæftiget sig med. Hun giver en række grunde til, at hunde og katte er særligt foretrukne som kæledyr. For det første er der historiske grunde. Domesticeringen af hunde begyndte allerede for 12.000 år siden, mens mennesket var et jægerfolk. Dernæst viste hunde sig hurtigt som nyttige hjælpere på jagt og senere som hyrdehunde og til at holde skadedyr borte fra bopladsen.

Her kommer kattens nytte også ind i billedet. Hunde og katte viste sig – takket være deres relativt høje intelligens – at være de dyr, man lettest kunne lære de ting, der var nyttige for mennesket, og så har de normalt ikke en størrelse og en adfærd, der udgør en trussel for mennesket.

Et væsentligt element er imidlertid hundens og kattens særlige evne til at tilpasse sig menneskets sociale adfærd – noget som også bliver fremhævet af Barbara Noske hos Donna Haraway²⁸.

---

²⁷ Joanna Swabe: *Animals, disease and human society* s. 158-159.

²⁸ Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 143.

Ud over at kunne tilpasse sig, har hunde og katte den fordel, at de kan være tæt på mennesket uden at være i bur eller på anden måde fikseret. Desuden lever hunde og katte længere end de fleste andre smådyr, og det giver muligheden for at knytte sig tættere til dem

Endelig – skriver Jonna Swabe – var hunde og katte de dyr, der var lettest at antropomorfisere – altså at tillægge menneskelige egenskaber. Det skyldes, at begge arter er meget kommunikative og besidder en række ”ansigtsudtryk” og et kropssprog, som mennesket forstår. Undersøgelser har således vist, at hunde bruger deres ansigtsmuskler til at udtrykke følelser på samme måde som primater (og dermed mennesker).

Antropomorfisme er kendt længe inden Walt Disney første gang gav musen Mickey Mouse identitet i 1934 og dermed lagde grunden til disneyficeringen.

Æsops Fabler er skrevet cirka 600 år før Kristus og er de ældste kendte fortællinger, hvor dyr får menneskelige egenskaber. ”Fablerne har gennem årtusinder spillet en vigtig rolle for begynderundervisningen i retorik. Det var dens væsen at fremstille almindelige moralske sandheder i konkrete billeder”, skriver Jørgen Fafner²⁹. Et eksempel på en sådan allegori finder man i fabeln: ”Ulven og dens skygge”³⁰:

En ulv, der ved solnedgang løb over en åben slette, blev meget imponeret over sin egen skygge og dens størrelse. ”Jeg vidste ikke”, sagde den, ”at jeg var så stor. Det er da tåbeligt, at jeg er bange for en løve. Jeg – og ikke den – burde være dyrenes konge!” Mens ulven således var i færd med at prale og bryste sig, blev den overfaldet af en løve, der begyndte at sønderrive den. Ulven sagde: ”Ak, havde jeg dog blot holdt mig til virkeligheden, så var det ikke gået mig så ilde, og jeg var ikke blevet dræbt af min egen indbildskhed!”.

Moralen er, at man ikke skal lade indbildskhed ødelægge sin dømmekraft.

Menneskeliggørelse af dyr er også en tilbagevendende ingrediens i folkeeventyrene.

Hertil kommer Grimms eventyr og H.C. Andersen og Kiplings *Junglebogen*. Lassie-

---

²⁹ Jf. Jørgen Fafner: *Tanke og Tale* s. 147.

³⁰ Æsop: *50 Fabler* s. 12 (*Ulven og dens skygge*).

historierne er et nyere eksempel, hvor man især fremhæver de sider af hundens adfærd, som er menneskelige.

Et eksempel på en moderne allegori er George Orwells *Animal Farm*³¹. Her fremstilles ”de gode” ved hjælp af de almindelige landbrugsdyr (Snowball er en gris), mens ”de onde” redskaber for den kyniske Kammerat Napoleon er repræsenteret ved hunde/ulve. Bogen er samfundssatire fortalt som dyrefabel med historisk baggrund i det interne politiske opgør blandt Sovjetunionens ledere efter revolutionen.

I det 20. århundrede bidrager filmen til at udbrede fænomenet med menneskeliggørelse af dyr. Ikke mindst Disney har gennem tiderne personliggjort snart sagt alle dyrearter. Seneste skud på stammen er de animerede film. Det vil sige ”rigtige” film, hvor dyr via computerteknologi kan gøres menneskelige. Eksempelvis ved at tale så det virker ”naturligt”. Det store gennembrud³² sker med filmen: *Babe – den kække gris*. Succesen hermed var så stor, at den blev fulgt op med en fuldanimeret genindspilning af dyrefilmen: *Dr. Dolittle*.

Billedet af sammensmeltningen mellem dyr og menneske bliver fuldendt med filmen: *Animal*. Den nørdede Marvin ”genoplives” efter en ulykke ved hjælp af dele fra dyr. Han har fået en bjergløves råstyrke, en chimpanses adræthed og viser foruroligende kærlige tegn til geder. Alt sammen fordi en venlig professor med gensplejsende egenskaber har samlet Marvins knuste krop igen og substitueret større mangler med diverse løsdele fra dyr. Da Marvin vender tilbage til jobbet, kan han pludselig en masse, han aldrig har kunnet før.

3. Aristoteles’ og Bibelens syn på dyr

I dette afsnit vil jeg se på menneskets syn på dyret gennem tiderne med udgangspunkt i, hvad Aristoteles har skrevet om emnet, og hvordan Bibelen forholder sig til dyr.

Da den vestlige verdens etik og moralbegreber har rødder tilbage til antikkens Grækenland, vil det være nyttigt at se på eksempelvis Aristoteles’ syn på dyr.

---

³¹ George Orwell: *Kammerat Napoleon*.

³² Jf. filmkritiker Lisa Brygger, Cinimazone.dk. Se www.cinimazone.dk.

Aristoteles skriver i *Politica*³³: “In like manner we may infer that, after the birth of animals, plants exist for their sake, and that the other animals exist for the sake of man, the tame for use and food, the wild, if not all at least the greater part of them, for food, and for the provision of clothing and various instruments. Now if nature makes nothing incomplete and nothing in vain, the inference must be that she has made all animals for the sake of man”. Rollefordelingen er altså klar. Planterne er skabt for dyrene, og dyrene er skabt for menneskene.

Aristoteles fortæller videre i Første Bog om de forskellige håndværk og fremhæver, at hvis man vil være rig, skal man kaste sig over husdyrhold eller handel. Han giver sig dog ikke i kast med handlingsanvisninger på, hvordan dyrene skal behandles.

Kristendommens holdning til dyr kommer væsentligst til udtryk i Bibelen. Den slår fast, at dyrene er skabt for mennesket. I *Første Mosebog* står: ”Gud sagde: Lad os skabe mennesker i vort billede, så de ligner os! De skal herske over havets fisk, himlens fugle, kvæget, alle de vilde dyr og alle krybdyr, der kryber på jorden”³⁴. Det fortsætter umiddelbart efter: ”Og Gud velsignede dem og sagde til dem: »Bliv frugtbare og talrige, opfyld jorden, og underlæg jer den; hersk over havets fisk, himlens fugle og alle dyr, der rører sig på jorden!”³⁵. Endnu et eksempel, her fra *Siraks bog*: ”Han lagde frygt for mennesket over alt levende og gjorde det til hersker over dyr og fugle”³⁶.

Bibelen giver mig bekendt ingen steder direkte anvisninger på, hvordan dyr skal behandles, og da det i mange år var kristendommen, der udstak rammerne for menneskets omgang med hinanden og med dyr, så var det også Bibelens ord, der var styrende for vores forhold til dyrene.

4. Dyret som objekt eller subjekt

Oplysningstiden udgør et vendepunkt for menneskets opfattelse af sig selv. Den stærke styring fra kirken overtages langsomt af kræfter, der har afsæt i en tankegang, hvor

---

³³ Aristoteles: *Politica*, 1. Bog, afsnit VIII.

³⁴ *Første Mosebog*, 1. kapitel, vers 26.

³⁵ *Første Mosebog*, 1. kapitel, vers 28.

³⁶ *Siraks Bog*, 17. kapitel vers 4.

mennesket opfattes som selvstændigt individ. Det genskaber behovet for at definere mennesket rolle i forhold til sig selv og i forhold til andre væsener.

En af oplysningstidens store tænkere Rene Descartes (1596-1650), er citeret³⁷ af Buller & Morris for at have betegnet dyrene som ”maskiner”. Altså ”uden sjæl, uden erindring, uden smerte og kun til den nytte, som mennesket kan tillægge dem”. Ifølge Lars Qvortrup³⁸ lægger Rene Descartes med sine berømte ord ”cogito ergo sum”, ”jeg tænker, altså er jeg” grunden til opfattelsen af mennesket som subjekt.

En af Oplysningstidens markante tænkere var Immanuel Kant. Han beskæftigede sig indgående med det enkelte menneske og var optaget af, at mennesket skulle stole på sin egen fornuft og forlade den selvforskyldte umyndighed, som skyldes, at man lader autoriteterne tage beslutningerne på ens vegne³⁹.

Om Kants opfattelser af subjektet skriver Qvortrup⁴⁰: ”Den grundforudsætning, som ikke længere syntes at kunne være gyldig, var, at mennesket i dets ideelle form, det vil sige hævet over mennesker i deres mangfoldige forskellighed – det transcendentale subjekt – var den form, der formaterede samfundet”. Det transcendentale subjekt er altså det forhold, at det menneskelige subjekt er det på forhånd givne, det der eksisterer før erfaringen⁴¹.

En af dem, som brugte al sin åndelige energi på at formulere et alternativ til subjekt filosofi, var Edmund Husserl, skriver Qvortrup⁴². Han siger herom⁴³: ”Man kan ikke længere bygge på den antagelse (se ovenstående), at en sådan almen formatering eksisterer. Der eksisterer kun konkrete og faktiske subjektiviteter, din og min subjektivitet. Her er påvirkningen fra den samtidige sociologiske påpejning af ”uddifferentiering” tydelig: Vi kan ikke længere som udgangspunkt antage, at vi har fælles erfaring eller udgangspunkt”.

”Det er ikke forudbestemt, hvem der skal være subjekt, og hvem der skal være objekt. Man kan forestille sig selv den mest barokke måde at se dette univers på”, siger Donna

---

³⁷ Buller and Morris: *Farm Animal Welfare* s. 219.

³⁸ Lars Qvortrup: *Det Hyperkomplekse Samfund*. s. 45.

³⁹ Jf. Leksikon for det 21. århundrede (Kant).

⁴⁰ Lars Qvortrup: *Det Hyperkomplekse Samfund* s. 152.

⁴¹ Jf. Lars Qvortrup: *Det Hyperkomplekse Samfund* s. 45.

⁴² Lars Qvortrup: *Det Hyperkomplekse Samfund* s.152.

⁴³ Lars Qvortrup: *Det Hyperkomplekse Samfund* s.153.

Haraway⁴⁴. Det er altså heller ikke en naturlov, at mennesket skal herske over dyrene – henholdsvis være subjekt og objekt. Dette synspunkt er – vil jeg hævde – i modsætning til Darwins⁴⁵ hovedtese, der siger, at den stærkeste vil overleve (”Survival of the fittest”). Ville det således ikke være en naturlig følge af darwinismen, at mennesket har ”ret” til at underlægge sig dyrene? Nej, siger Haraway⁴⁶ med henvisning til Robert Young. På Darwins tid er det en naturlig ting at overtage det kristne syn på menneske og dyr – og derfor diskuterer ingen offentligt, om dyrene skal være andet end objekter. Darwin gør sig mange etiske overvejelser⁴⁷ over forholdet mellem menneske og dyr, og konkluderer, at mennesket som følge af at være et højerestående væsen skal behandle dyrene bedre, end dyrene indbyrdes behandler hinanden.

Konklusionen må altså være, at når Darwin vedkender sig subjekt/objekt-opfattelsen, så er det for at glide ind i datidens ”korrekte” syn på forholdet mellem menneske og dyr. Det samfundsmæssige syn på naturen (og således dyr) tyder på, at det i høj grad er tillempet det, som Haraway⁴⁸ kalder ”WCHP” (White Capitalist Heterosexist Patriarchy). Haraway konkluderer⁴⁹: ”Science did not replace God: God became identified with the laws of nature”.

Liberalisterne og darwinisterne ser altså ikke dyret som andet end objekt, men hvad så med marxisternes holdning til dyr? Haraway citerer i den forbindelse den hollandske antropolog Barbara Noske, der siger⁵⁰, at for marxisterne var dyrene et råmateriale for menneskets selvrealisation. Dyr er overhovedet ikke en del af den sociale kontrakt. De er ikke mennesker og derfor ikke subjekt, men objekt.

Opmærksomheden på naturens og dyrenes ret skærpes imidlertid i slutningen af det 20. århundrede. Buller & Morris citerer Jones, der skriver⁵¹: ”A huge amount of thought and debate has gone into pursuing the holy grail of a clear, undisputable ”proof”, that nature, or certain sections of nature (particularly animals) must be taken seriously in ethical terms”. Dyrenes rolle i etikdebatten er altså et diskussionsemne, men åbenbart vanskeligt håndterbart. Selv postmodernisterne ser ud til at have en opgave med at få

---

⁴⁴ Donna Haraway: *The Companion Species Manifesto* s. 6.

⁴⁵ Se for eksempel Charles Darwin: *Arternes Oprindelse* s. 88.

⁴⁶ Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 135.

⁴⁷ Jf. Peter Øhrstrøm: *Den darwinistiske etiks vanskeligheder* s. 10.

⁴⁸ Jf. Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 136.

⁴⁹ Jf. Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 137.

⁵⁰ Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 140.

⁵¹ Jf. Buller & Morris: *Farm Animal Welfare* s. 223.

dyrene ind i en større helhedsbetragtning. ”Også moderne mennesker skal have noget at spise, og mange har svært ved at forlade synet på dyr som andet end kød på en tallerken”, skriver Buller og Morris og citerer efterfølgende sociologen Adrian Franklin⁵²: “Animals were something of an Achilles’ heel for the otherwise successful postmaterialism thesis”.

Donna Haraway⁵³ trækker adskillige paralleller mellem slaver, kvinder og dyr. De indgår således i et skæbnefællesskab, og modparten er for alle tre involverede den førnævnte WCHP. Kvinder og slaver er gennem deres respektive frihedskampe blevet accepteret som subjekter. Dyrene mangler stadig deres frihedskamp og er dermed hensat til et fortsat liv som objekter.

Kæledyr, som det begreb vi kender i dag, bliver ifølge Haraway⁵⁴ først almindeligt meget sent, nemlig i 1970’erne. Indtil da blev hunde og katte betragtet som nyttedyr. Hundene som jagt- og vagthunde, og kattene som rotte- og musefangere.

Dyrenes rolle som objekter er åbenlys, når vi taler om produktionsdyrene. Grænserne flyder imidlertid væk, hvis vi ser på den postmoderne holdning til kæledyrene. Her tyder meget på, at dyrene er sprunget direkte over den subjektivisering, som Peter Singer⁵⁵ så gerne ser. Dyret er gået fra at være objekt, i form af at være grundlaget for en produktion, og til at være objekt som spejl af sin ejer.

Den franske filosof Jean Baudrillard⁵⁶ ser på kæledyrene som objekter på linje med kitsch og andre ”unyttige ting”. For Baudrillard er hold af kæledyr indbegrebet af objektivering, fordi mennesket udlever sin subjektivitet over for et andet levende væsen på en måde, som vi ikke ville slippe af sted med, hvis vi gjorde det over for andre mennesker. ”Kæledyrets rolle er at ophøje dets herre – ikke at begrænse herren”, siger Baudrillard. Hermed er objektivering (gen)opnået, og for at fuldende dette, siger Baudrillard, så fratager vi også dyrene deres naturlige adfærd og kønsliv. Det sker i ekstrem grad ved den neutralisering i form af kastration eller sterilisering, som mange kæledyr bliver påført.

---

⁵² Jf. Buller & Morris: *Farm Animal Welfare* s. 223.

⁵³ Donna Haraway: *The Haraway Reader*. Se for eksempel s. 141.

⁵⁴ Jf. Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 301.

⁵⁵ Peter Singer: *Animal Liberation*.

⁵⁶ Jf. Foss, Foss & Trapp: *Contemporary Perspectives on Rhetoric* s. 319.

Haraway⁵⁷ tror grundlæggende på en adskillelse mellem subjekt og objekt, men beskriver hvad hun kalder en ”implosion” mellem subjekt og objekt som fænomen i slutningen af det 20. århundrede. Her er ikke tale om et ”sammenfald” mellem subjekt og objekt, men nærmere et udefinerbart grænseland mellem de to. Noget som Haraway i øvrigt kalder ”wormholes”. Det går ifølge min fortolkning godt i spænd med Husserls udvidede subjekt/objekt-opfattelse. Hvor man i den klassiske subjekt/objekt-betragtning opererer med subjekt og objekt i samme plan, men med hver sin dimension, indfører Husserl en tredje dimension, hvorfra man kan betragte såvel subjekt som objekt. Det betyder, at man dels kan betragte sit eget subjekt udefra, dels se på objektet og endelig sammenblende de to. Det er i det rum, at man efter min mening genfinder Haraways ”wormholes”.

”En medvirkende årsag til, at grænserne mellem menneske og dyr nedbrydes, kan også antages at være det skæbnefællesskab i form af de sygdomme – zoonoser, der både truer mennesker og dyr”, skriver Buller og Morris med henvisning til Ulrich Beck⁵⁸. Som eksempel fremdrages BSE (kogalskab) affæren i England i begyndelsen af 1990’erne. Det forhold, at menneske og dyr på den måde deler skæbne, er med til at binde dem sammen. Det påvirker samtidig vores holdning til dyrenes velfærd. Det har hidtil været en udbredt opfattelse, at størstedelen af forbrugerne købte økologiske produkter, fordi de anså dem for at være bedre og have en højere fødevarerikkerhed. En undersøgelse⁵⁹ gennemført af *Center for Bioetik Risikovurdering* på *Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole* viser imidlertid, at et flertal af danskerne mener, at der er reelle dyrevelfærdsmæssige problemer i danske stalde. Samtidig er der - overraskende nok - i mindre grad fokus på de sundhedsmæssige problemer med svinekød. Skal man tolke på denne undersøgelse, er det altså ægte interesse for svinenes velfærd, som danskerne udviser. De bekymrer sig for dyrene som dem, de er, og ikke fordi dyrene kan påføre mennesket sygdomme eller lignende.

Til slut i dette kapitel vil jeg kort undersøge, hvordan myndigheder og lovgivere i dagens Danmark ser på dyrene. Det kommer bedst til udtryk i *Dyreværnsloven*⁶⁰. Her

---

⁵⁷ Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 242.

⁵⁸ Jf. Buller and Morris: *Animal Welfare* s. 220.

⁵⁹ Lassen, Kloppenborg og Sandøe: *Folk og Svin* s. 14.

⁶⁰ Dyreværnsloven: *Lov nr. 386 af 6. juni 1991*.

står i paragraf 1 og 2: ”§ 1. Dyr skal behandles forsvarligt og beskyttes bedst muligt mod smerte, lidelse, angst, varigt men og væsentlig ulempe.”

”§ 2. Enhver, der holder dyr, skal sørge for, at de behandles omsorgsfuldt, herunder at de huses, fodres, vandes og passes under hensyntagen til deres fysiologiske, adfærdsmæssige og sundhedsmæssige behov i overensstemmelse med anerkendte praktiske og videnskabelige erfaringer.”

Heraf kan vi læse af dyreværnslovens første og vigtigste paragraffer: Det er den ”anerkendte” praksis og de ”videnskabelige erfaringer”, der afgør vores forhold til dyrene. Det er nemlig den veterinærvidenskabelige⁶¹ teori og praksis, der afgør, om man behandler dyr ordentligt eller ej. Lovgivningen opererer altså med dyrene ud fra en objektsopfattelse.

Det er i øvrigt værd at bemærke, at verdens første dyreværnslov blev lavet 1933 i Nazityskland⁶². Hitler stod selv bag loven, der blandt andet medførte voldsomme begrænsninger i brugen af dyreforsøg.

Sammenfattende vil jeg konstatere, at vores opfattelse af dyr i høj grad afhænger af den kontekst, vi møder dem i. Som vi så i kapitlet om disneyficering, kan vores syn på for eksempel en rotte være vidt forskellig afhængig af, om der er tale om en forsøgsrotte, en kloakrotte eller en kælerotte, selv om rotten som individ kan være det selv samme dyr. Som følge af, at der gennem tiden fra Oplysningstiden til i dag sker en ændring af det generelle subjekt/objekt-begreb, sker der også en ændring af synet på dyr.

Størstedelen af dyrene, nemlig den gruppe, der indgår som produktionsdyr, opfattes stadig som objekter, mens kæledyrene – samt få udvalgte eksemplarer af produktionsdyrene – både kan opfattes som subjekter i traditionelle subjekt/objekt-opfattelse og som objekter i den postmoderne opfattelse.

---

⁶¹ I Danmark afgøres dyreværnsager reelt af *Det Veterinære Sundhedsråd*. Rådet har ingen domstolsbeføjelser, men rådets indstillinger følges stort set altid af domstolene. Rådets medlemmer er alle dyrlæger.

⁶² Jf. Aage Kristen Olsen: *Dyrevelfærd i Nazityskland*. Dansk Veterinærtidsskrift nr. 19 1/10 2003.

5. Analyse af Peter Singers: Dyrefrigørelsens etik

I dette afsnit sætter jeg fokus på ideologien bag ligestillingen af dyr og mennesker.

Altså en etisk holdning, hvor dyret bliver sidestillet med mennesket som subjekt.

Dyrefrigørelsens etik er en artikel af Peter Singer. Den findes som bilag A. Artiklen er en parafrase af hans bog: *Practical Ethics* fra 1979. Bogen er udkommet i anden udgave i 1993 og oversat til dansk med titlen *Praktisk Etik*. Det er den eneste bog af Peter Singer, der udgivet på dansk. Bogen (og artiklen) er valgt, fordi den er kendetegnende for den argumentation, som forkæmpere for dyrerettigheder bruger, idet den sidestiller mennesker og dyr. Desuden opfattes Peter Singer som ”guruen” blandt dyrerettighedsforkæmpere. Eksempelvis for de to store amerikanske organisationer for dyrerettigheder: *The Humane Society of the United States* og *People for the Ethical Treatment of Animals (PETA)*, der har henholdsvis otte millioner og ca. én million medlemmer.

Peter Singers mest berømte bog er *Animal Liberation*⁶³, der udkom i 1975 på grundlag af hans banebrydende artikel i *The New York Review of Books* fra 1973⁶⁴.

Peter Singer er født i Melbourne, Australien i 1946. Han er uddannet filosof og arbejder nu som professor ved Princeton University, New Jersey, USA, hvor han underviser i etik. Han har udgivet en lang række artikler og fungeret som gæsteforsker i store dele af den angelsaksiske verden.

Peter Singer viser fra starten i sin artikel (bilag A), at han ikke mener, at dyrenes interesser bliver varetaget ordentligt af menneskene. Med overvejende patosappell bliver dyrene fremstillet som uskyldige ofre, der udnyttes af mennesket. Han skriver i linje 10-12: ”Bag vore vaner at spise dyr, jage dem for vor fornøjelses skyld, og anvende dem som redskaber i forskning, ligger antagelsen, at dyrs interesser enten overhovedet ikke tæller eller blot tæller meget lidt, når disse kommer i konflikt med menneskelige interesser”. Singer sætter efterfølgende fokus på menneskets objekt-opfattelse af dyr. Vi har en ”vane” med at spise dyr. Vi jager dem ”for vor fornøjelses skyld”, og vi bruger dem som ”redskaber”. Singer siger også, at dyrene har ”interesser”, der ikke bliver varetaget af mennesker.

---

⁶³ Peter Singer: *Animal Liberation*.

⁶⁴Jf. Peter Singer: *Praktisk Etik* s. 315.

Umiddelbart herefter møder vi en vigtig påstand, som Singer fremsætter i artiklen, nemlig i linje 13-15. Singer siger, at ”der findes intet etisk forsvar” for ikke lade de moralske ideer, som gælder for mennesker, også gælde for dyr. Påstanden er opbygget ud fra en vigtig definition, som vi i Singers artikel finder i linje 33, hvor der står: ”Mange mennesker foretager en kraftig adskillelse mellem mennesker og andre dyr”. Bemærk de sidste to ord: ”andre dyr”. Mennesket er altså også et dyr. Derfor beskriver Singer i sine bøger også det, vi normalt kalder dyr, som ”non-human animals”, hvilket i den danske oversættelse bliver til ”ikke-menneskelige dyr”. Det gentages igen og igen i hans tekster (se eksempelvis linje 36 og 44). Mennesket er altså et dyr på lige fod med andre dyr. Denne definition bruger Singer som grundlag for væsentlige dele af sin argumentation.

En meget effektiv måde at legitimere sin påstand på i en ”quasi-logical” argumentation er ved at bygge den på en definition⁶⁵. Når Singer ud fra definitionen har fastlagt, at mennesket er et dyr som andre dyr, så er det også let at lave følgeslutningen, at der gælder de samme etiske regler for alle dyr (og hermed også mennesket). Singers bruger altså følgende argumentationsmodel⁶⁶:

Påstand: Der gælder de samme etiske regler for dyr som for mennesker.

Belæg: Mennesket er et dyr på lige fod med andre dyr.

Hjemmel: For dyr på lige fod gælder de samme etiske regler.

Singer bygger hele sin grundargumentation på sin definition af, at menneske og dyr kan sidestilles. Alligevel bruger han i sin bog *Praktisk Etik*⁶⁷ megen plads og energi på at gendrive påstanden om, at mennesket står over dyrene. Han vender en lang række argumenter for, at man ikke kan betragte dyr på lige fod med mennesker. Og det gør han i bogen langt mere uddybende end i artiklen (bilag A), hvor der i linje 37-40 står: ”Og forsøger vi at finde en form for højere kapacitet, som vor formåen til at tænke rationelt, vor selvbevidsthed, eller vort sprog, så opdager vi, at der eksisterer mennesker – spædbørn, og svært mentalt handikappede – som ikke lever op til disse høje krav”. Disse umiddelbart horrible påstande forklares mere indgående i bogen. Når spædbørn og svært mentalt handikappede bliver inddraget, skyldes det Singers forsøg på at gendrive påstanden om, at selvbevidsthed er en egenskab, som kun mennesker har – og

---

⁶⁵ Jf. Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 210.

⁶⁶ Jf. S. Toulmin. Se Charlotte Jørgensen og Merete Onsbjerg: *Praktisk Argumentation* s. 12-20.

⁶⁷ Peter Singer: *Praktisk Etik*.

som dyr ikke har. Hvis besiddelsen af selvbevidsthed er betingelsen for, at vi respekterer mennesker, men ikke dyr, hvad så med de mennesker, der ingen selvbevidsthed har, spørger Singer⁶⁸. Her nævner han direkte nyfødte børn og psykisk handicappede som eksempler.

Her mener jeg, at Singer blander subjekttopfattelsen sammen med personlighed. Dyr har ikke personlighed. Det er ”forbeholdt” mennesket, fordi der i personlighed⁶⁹ indgår begreber som psyke, bevidsthed, mental tilstand, opdragelse, uddannelse og meget andet. Dette emne vil på grund af sin størrelse og kompleksitet imidlertid ikke blive berørt yderligere i denne opgave.

For at styrke sin argumentation fra en anden vinkel vælger Singer en topos, der hedder ”smerte”. Dette emne bliver gennemgået og eksemplificeret i linje 20-32. Smerte er patosappel i høj potens. Det er noget, vi alle kan identificere os med. Alene ordet ”smerte” kan få os til at føle smerte, og ser vi nogen lide på grund af smerter, har vi meget let ved at finde medfølelse. Logikken synes at være enkel, for smerte er vel smerte. Således skriver Singer i linje 20-22: ”Dette lyder som en vanskelig idé, men den er faktisk ganske enkel. Den indebærer, at hvis et dyr kan føle smerte, er denne smerte lige så vigtig for dyret, som når et menneske føler smerte. Smerte er smerte, uanset hvilken art som lider”. Her bygger argumentationen igen på en definatorisk påstand, nemlig at smerte er smerte, og det giver følgende argumentationsmodel⁷⁰:

Påstand: Du skal tage hensyn til dyrene.

Belæg: Smerte er ens for mennesker og dyr.

Hjemmel: Når vi tager hensyn til smerter hos mennesker, skal vi også gøre det hos dyr.

Definitionen er imidlertid lige så uholdbar som den forrige definition. Smerte⁷¹ er nemlig en subjektiv, emotionel følelse, som vi ikke ved, om dyr føler på samme måde, som mennesker gør det. Singer bruger således også her et definatorisk argument⁷². Det er i orden, men resultatet bliver, at den overbevisende proces stopper, hvis modtageren ikke accepterer definitionen.

---

⁶⁸ Peter Singer: *Praktisk Etik* s. 96.

⁶⁹ Se for eksempel Derek Parfitts: *Reasons and Persons*.

⁷⁰ Jf. S. Toulmin: Se Charlotte Jørgensen og Merete Onsbjerg: *Praktisk Argumentation* s. 12-20.

⁷¹ Jf. *The International Association for the Study of Pain (IASP)*. Se: www.iasp-pain.org.

⁷² Jf. Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 210.

Singers kamp for dyrenes rettigheder er i høj grad et opgør med utilitarismen. Altså det forhold at vore handlinger bør vurderes efter deres nytte for menneskets velfærd⁷³.

Singer mener, at denne velfærdsdefinition skal gælde alle – altså også dyrene. Han taler kun om dyret i bestemt form, fordi et allerede eksisterende dyr ejer bevidstheden om dette⁷⁴. I samme forbindelse gendriver han et argument fra en af utilitarismen forkæmpere, nemlig filosofen Leslie Stephen, der skrev (citeret fra Singer⁷⁵): ”Af alle argumenter for vegetarisme er intet så svagt som det humane. Grisen har en stærkere interesse i efterspørgslen på bacon end nogen anden. Hvis hele verden var jødisk, ville der overhovedet ikke findes grise”.

Singer bringer dette citat, fordi det giver ham anledning til at fortælle, at et dyr er unikt og ikke bare kan erstattes af et andet. Det er det enkelte individ, der tæller. Han tilføjer, at hvis man endelig skulle acceptere Stephens argument, måtte der en kvalitetsdimension ind i billedet, og her er det ikke noget argument, at én lykkelig gris på en græsmark kan erstattes af 10 ulykkelige grise på et moderne fabrikslandbrug.

Perelman⁷⁶ beskriver i sin argumentationsteori forskellige topoi for værdier. De to vigtigste er kvantitetstopos og kvalitetstopos. Den første tager udgangspunkt i, at mere er bedre end mindre, den andet sætter kvaliteten (lidt, men godt) som det bedste.

Singer tager udgangspunkt i et kvalitetstopos i modsætning til utilitaristernes, der bygger værdiopfattelsen på kvantitetstopos. Perelman siger videre⁷⁷, at kvalitetstopos bygger på romantiske værdier, mens kvantitetstopos bygger på klassiske værdier.

Ifølge Perelman⁷⁸ bruges kvalitetstopos af reformatorer, og det er jo i den rolle, vi møder Singer som forkæmper for dyrenes rettigheder. Faktisk henviser Perelman⁷⁹ til, at kvalitetstopos bruges til at beskrive konkrete forhold mellem menneske og dyr.

Personificering er et centralt element for Singer. Han lægger sig op ad en definition i betydningen en ”rationel og selvbevidst skabning”. Det opnås ganske enkelt ved at være til som individ, og det bliver vi ved fødslen⁸⁰. Herom siger Donna Haraway: ”organisms

---

⁷³ Jf. Leksikon for det 21. århundrede (Bentham).

⁷⁴ Peter Singer: *Praktisk Etik* s. 112-113.

⁷⁵ Peter Singer: *Praktisk Etik* s. 112.

⁷⁶ Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 85-93.

⁷⁷ Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 97.

⁷⁸ Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 89.

⁷⁹ Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 90.

⁸⁰ Endda ved undfangelsen. Peter Singer er abortmodstander.

are not born, but they are made”⁸¹. Herved lægger hun sig på den linje, at personificeringen sker i den menneskeligt kulturelle kontekst og anerkender ikke, at vi bare bliver subjekter, fordi vi er født. Biologi er en diskurs, ikke livet i sig selv, siger Donna Haraway⁸². Denne opfattelse deles således ikke af Kant (jf. kapitel 4), der mener, at det menneskelige subjekt er det på forhånd givne. Singer har altså Kants definition på subjekt at støtte sig til, når han vil have os til at anerkende dyret som subjekt, fordi det er et ”individ” ved fødslen.

Tager vi udgangspunkt i, at etik er en dimension i menneskets virkelighedsopfattelse, så vil et modargument til Singer være, at det er selvmodsigende at bringe dyret ind i denne etik på linje med mennesket og med de samme rettigheder. Noget tyder på, at Singer i den sidste ende også erkender det. Han skriver⁸³: ”Når vi har indset dette⁸⁴, kan vi med klare øjne se idéen, at alle mennesker på en eller anden måde er uendeligt meget mere værd end noget dyr”. Singer siger altså kort, at vi skal behandle dyrene som os selv, fordi vi er humanister, og her er han altså på linje med Darwin, der sagde, at mennesket skal behandle dyrene bedre, end dyrene behandler hinanden indbyrdes.

Et ofte benyttet begreb, som Singer bruger i sin argumentation, og som vi her skal berøre, er begrebet ”speciesisme”⁸⁵. Her vælger Singer diskriminering som topos, og derfor henviser han til race og køn. Lige som der findes racisme og sexism, findes der også speciesisme. Altså det forhold at man diskriminerer en (dyre)art alene af den grund, at man selv tilhører en anden art. Singer skriver⁸⁶: ”Speciesister, racister og sexister siger alle: Grænsen for min gruppe er også grænsen for mit hensyn. Det spiller ingen rolle, hvordan du er – hvis du tilhører min gruppe, er du alle de, som ikke tilhører den, overlegen. Speciesisten favoriserer en større gruppe end racisten og har altså en større omsorgscirkel, men alle disse fordomme er lige fejlagtige. Det anvender alle et vilkårligt og irrelevant faktum: Race, køns- eller artstilhørsforhold – som var dette moralsk afgørende. Hvis vi forkaster racisme og/eller sexism, må vi, for ikke at være inkonsekvente eller foretage vilkårlige distinktioner, også forkaste speciesisme”.

---

⁸¹ Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 67.

⁸² Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 67.

⁸³ Peter Singer: *Dyrefrigørelsens Etik* (bilag A linje 47-48).

⁸⁴ At der ikke er fornuftige grunde til at tro, at mennesket adskiller sig fra dyr.

⁸⁵ På dansk: ”artschauvinisme” jf. teksten (bilag A linje 51).

⁸⁶ Peter Singer: *Dyrefrigørelsens Etik* (bilag A linje 53-59).

Her sammenligner Singer dyrenes frihedskamp med slavernes og kvindernes frihedskamp for så vidt angår transformationen fra objekt til subjekt. Det er en sammenligning, som også Haraway peger på⁸⁷. Singers allegori er på linje med hans sammenligning med smerte, men også her løber Singer risikoen for, at modtageren tager afstand. I dette tilfælde fordi man ikke kan foretage en sådan sammenligning uden at ”højne” det ene og ”nedgøre” det andet. Den risiko beskriver Perelman⁸⁸. Nogen vil muligvis finde det fornærmende at blive sammenlignet med dyr.

Sammenfatter man Singers argumentation, som den fremgår af ”Dyrefrigørelsens Etik”, består den af en definition: mennesket er blot en (særlig) dyreart, samt en påstand om, at dyrenes smerteopfattelse kan sammenlignes med menneskets. Endvidere indskrænker Singer definitionen af ”person”, så den også passer til dyr. Herved bliver de til ”selvbevidste individer”. De går fra at være objekter til subjekter. Endelige laver Singer sammenligningen mellem på den ene side: race/køn og på den anden side: art. På det grundlag fremsætter Singer sin hovedpåstand, at der gælder de samme etiske regler for dyr som for mennesker.

Skærer man ind til benet, behøver Singer ikke andet end sin definition af, at mennesket blot er et dyr, for at røgte sin sag. Så slipper han også for langtrukne argumentationer om, hvorfor dyret føler smerte, hvorfor det dyr har mere selvbevidsthed end et spædbarn, eller hvorfor dyrenes frihedskamp kan sammenlignes med slavers eller kvinders. Har Singer held med sin definition af dyr, så vil modtageren også lettere acceptere hovedpåstanden, at der gælder samme etiske regler for mennesker som for dyr. Omvendt falder den centrale del af argumentationen til jorden, hvis ikke Singer trænger igennem med sin definition på ikke-menneskelige dyr.

---

⁸⁷ Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 141.

⁸⁸ Jf. Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 243.

5. 1 Den retoriske situation

Den retoriske situation omkring Singers konkrete bogudgivelse *Praktisk Etik*⁸⁹ kan kortlægges, idet der både er tale om et ”påtrængende problem”, et ”publikum” og en række ”tvingende omstændigheder”, jævnfør Bitzers⁹⁰ definition af den retoriske situation. Det påtrængende problem er menneskets behandling af dyr, publikum er den brede personkreds, der interesserer sig for dyr, mens de tvingende omstændigheder afstikkes af de kendsgerninger og traditioner, der i dag er styrende for vort forhold til dyr.

Det kan imidlertid diskuteres, om der overordnet set var tale om en retorisk situation i Bitzersk forstand, da Singer i 1973 skrev sin artikel *Animal Liberation* i *The New York Review of Books*. Singer skriver i sin bog⁹¹, at på det tidspunkt var der ingen, der havde tænkt på at oprette organisationer for dyrefrigørelse eller dyrerettigheder. Han skriver også, at han følte sig ”presset” (mine gåseøjne) til at skrive bogen: *Animal Liberation* på basis af artiklen, fordi der var stor interesse for en uddybning af hans synspunkter. Hvis det er tilfældet, er der tale om en retorisk situation ud fra Vatz’s definitioner. Vatz⁹² siger – i modsætning til Bitzer – at det er retorikken, der skaber situationen – ikke omvendt. Her har vi altså en situation, hvor først en artikel og en derpå en opfølgende bog skaber grundlaget for en hel bevægelse. En bevægelse, der samler millionvis af mennesker verden over, og som efter Singers udsagn⁹³ har påvirket en lang række forhold, så dyr mange steder på kloden har fået mere tålelige forhold. Min konklusion er, at det oprindeligt er Singers første artikel, der skaber en situation, hvor omgivelserne reagerer. Singer går efterfølgende ind i situationen. Han agerer efter den retoriske situation, da han i 1975 skriver bogen *Animal Liberation* på basis af sin artikel to år tidligere. Det skal imidlertid stærkt pointeres, at disse vurderinger kun bygger på Singers egne bemærkninger i bogen *Praktisk Etik*⁹⁴. Det skal også pointeres, at der isoleret set sandsynligvis også er tale om en retorisk situation, da Singer skriver sin første artikel i 1973, men omstændighederne herom kender vi ikke.

---

⁸⁹ Peter Singer: *Praktisk Etik*.

⁹⁰ L.F. Bitzer: *Den retoriske situation* s. 12.

⁹¹ Peter Singer: *Praktisk Etik* s. 69.

⁹² Richard E. Vatz: *The Myth of the rhetorical situation* s. 227.

⁹³ Jf. Peter Singer: *Praktisk Etik* s. 69.

⁹⁴ Peter Singer: *Praktisk Etik*. Se eksempelvis side 69.

6. The Meatrix

Som et eksempel på brug af disneyficering i reklamefilm har jeg valgt at bruge filmen *The Meatrix*. En propagandafilm imod det industrialiserede landbrug og den forarmelse af dyr, som det medfører.

6.1 Hvad er The Meatrix?

The Meatrix er en animeret (tegne)film, der, som navnet antyder, tager udgangspunkt i spillefilmen *The Matrix*. Script til filmen er vedlagt som bilag B. Bagest i dette bilag ligger også ”stillbilleder” fra filmen.

The Meatrix findes på hjemmesiden www.themeatrix.com, der drives af *GRACE* (*Global Resource Action Center for the Environment*)⁹⁵. En amerikansk organisation, der arbejder for bæredygtighed inden for landbrug, miljø og energiproduktion.

Filmen *The Meatrix* varer 3 minutter og 40 sekunder. Den er produceret af et idealistisk hjemmesidebureau med navnet *FreeRangeGraphics*, der også arbejder for eksempelvis *Amnesty International*. Filmen havde ”premiere” i februar 2003 og er indtil nu set af 4,5 millioner mennesker⁹⁶.

Da filmen er bygget op over spillefilmen *The Matrix* fra 1999, er det nyttigt at se kort på handlingen i denne film. *The Matrix* er lavet af brødrene Andy og Larry Wachowski. Umiddelbart er den en genfortolkning af et traditionelt science fiction-tema: mennesket mod maskinen (eller mennesket mod magten). Det drejer sig om et revolutionært opgør med ”systemet”, der fastholder mennesket i et net af kontrol og overvågning. Det sker i en virtuel virkelighed, hvor intelligente maskiner indespærre og kontrollerer menneskenes bevidsthed, mens hovedparten af menneskeheden i virkeligheden er bragt i livslang koma. Det sker, fordi mennesket er en slags ”batterier” for maskinerne. For at bryde ud af dette slaveri må det enkelte menneske bringes til erkendelse af, at vedkommende er fanget i en illusion, skabt af magthavere, der for at opfylde egne behov dræner mennesket for individuel eksistens og menneskelig livsglæde.

En af hovedpersonerne er oprørslederen Morpheus, der opsøger den unge Neo (ny) for at få ham med i kampen mod systemet, og filmens handling bygges op omkring denne

---

⁹⁵ Se: www.gracelinks.org.

⁹⁶ Jf. producenten. Se www.freerangegraphics.com.

kamp. Filmens primære fundament er religiøst. Af filmen fremgår det, at Neo er ”den udvalgte”, altså Jesus. Er det tilfældet, må Morpheus være Johannes Døbereren.

Ifølge filmanmelderen Rune Engelbrecht Larsen⁹⁷ er det sådan, at i *The Matrix* dekonstrueres virkeligheden blandt andet med eksplicit reference til Jean Baudrillard og den slovenske filosof Slavoj Žižek, der på sin side til gengæld anerkender Wachowski-brødrene i en essaysamling, der på dansk har fået titlen *Velkommen til virkelighedens ørken*⁹⁸, der refererer direkte til *The Matrix*.

The Meatrix er bygget over samme handling som *The Matrix* – bare i ultrakort form. *The Meatrix* bruger således metaforen *The Matrix* som metafor, og kan derfor betegnes som en meta-metafor.

Hovedpersonerne i *The Meatrix* hedder Leo (Neo), der er en gris og Moopheus (Morpheus), der er en tyr⁹⁹. Herudover møder vi en række andre dyr. Handlingen er – som vi skal se – parallel til *The Matrix*.

6.2 Teori om reklamefilm

Inden den analytiske gennemgang af *The Meatrix*, vil jeg kort præsentere en teoretisk indgang til reklamefilmen repræsenteret ved Lars Pynt Andersen fra *Copenhagen Business Center*. Han har beskæftiget sig indgående med reklamens retorik¹⁰⁰, og da *The Meatrix* som en propagandafilm i realiteten er en reklamefilm, er Lars Pynt Andersens materiale velegnet til en vurdering og tolkning af filmen.

Lars Pynt Andersen inddeler reklamefilmen efter de klassiske appelformer¹⁰¹: etos, patos og logos og kobler dem på tre hovedkategorier nemlig 1) ”argumentation”, der er logos-orienteret (eksempelvis demonstration af et vaskemiddel) 2) ”identifikationsmodeller”, der er etosorienteret (eksempelvis filmstjerner, der bruger en bestemt parfume) og 3) ”produkt som åbenbaring”, der er patosorienteret (eksempelvis en bil, der opfattes som et vilddyr). Denne kategori omfatter altså æstetikken, metaforerne, de retoriske figurer samt musik som virkemiddel. Herudover

---

⁹⁷ Jf. magasinet *Modkraft*. Se: www.modkraft.dk.

⁹⁸ Slavoj Žižek: *Velkommen til virkelighedens ørken*.

⁹⁹ Moopheus ligner mest en ko, men da han er hankøn, må han således være en tyr.

¹⁰⁰ Lars Pynt Andersen: *Reklamefilmens indholdsdimensioner* samt: *Reklamens form og indhold*.

¹⁰¹ Lars Pynt Andersen: *Reklamefilmens indholdsdimensioner* s. 5.

opererer Lars Pynt Andersen med en fjerde kategori, nemlig ”reklamen som underholdningsgave”.

Lars Pynt Andersen laver også en genreopdeling af reklamefilmene¹⁰². I alt opererer han med 20 genrebegreber, og et af disse er ”Disney”. Som eksempel herpå er *Nykredits* reklameserie med en puddelhund, der taler (nedladende) om sin halvdumme herre, der ikke forstår mulighederne inden for realkreditens område.

I en udvidet anskuelse af begreberne indfører Lars Pynt Andersen en genrematrix¹⁰³, hvor der skelnes mellem genre og virkemiddel. Genrerne er: testimonial, ekspertfilm, demonstration, tilbud, spokesperson, komedie, drama og livsstil, mens virkemidlerne er mangfoldige, og blandt andet omfatter ”humor”, ”animation”, ”ekspert”, ”musik” og ”dyr”.

Endelig ser Lars Pynt Andersen på afsenderrollen og henvendelsens form i reklamefilm¹⁰⁴. Den autoritative afsenderrolle er koblet til den didaktiske form, der er instruerende eller belærende. Den underholdende afsenderrolle hænger sammen med den episke/narrative form, mens den forførende afsender bruger den lyrisk/drømmende form.

6.3 Analyse af *The Meatrix*

Filmen henvender sig i sin form og medievalg til et usegmenteret publikum. Adgangen til filmen sker enten via et link fra en anden hjemmeside, eller ved at have fået adressen tilsendt/videresendt fra en ”bekendt”.

I selve filmen møder vi først grisen Leo på sin ”family farm”¹⁰⁵. Et sted, som vi på dansk ville kalde et gammeldags, traditionelt landbrug. Vi fornemmer, at her har dyrene det godt. I øvrigt følger filmen¹⁰⁶ det manuskript, der findes som bilag B, og hvor der også findes stillbilleder fra filmen.

Patosappel er således indgangen til filmen. Idyllen er beskrevet i første scene, og endnu ved vi ikke, hvad dette handler om. Filmens handling kan stadig gå i mange forskellige

---

¹⁰² Lars Pynt Andersen: *Reklamefilmens indholdsdimensioner* s. 8-9.

¹⁰³ Lars Pynt Andersen: *Reklamefilmens indholdsdimensioner* s. 17-18.

¹⁰⁴ Lars Pynt Andersen: *Reklamefilmens indholdsdimensioner* s. 21.

¹⁰⁵ Faktisk har vi ikke noget tilsvarende dansk ord for ”family farm”. Nogen vil bruge betegnelsen ”økologisk”, men det er ikke nødvendigvis dækkende.

¹⁰⁶ Filmens ses på www.thematrix.com

retninger (linje 4-10). I næste scene (linje 10-14) vækkes vores nysgerrighed. Har man set *The Matrix*, vil man kunne genkende regnfrakken og solbrillerne på Moopheus, der taler med lav, hviskende stemme med højt etos: Vi skal høre efter.

Den næste scene er efter min vurdering afgørende for, om tilskueren bliver hængende og ser filmen færdig, eller klikker bort. Nysgerrigheden er trods alt vakt, og da vi i linje 20 første gang hører ordet ”Meatrix”, skærpes den endnu mere. Da Leo – på vores vegne – siger ja til Moopheus tilbud om at høre mere (linje 25-29) hjælper det på opmærksomheden. Vi skal dog tirres lidt endnu, for metaforikken skal være helt klar. Lige som i originalfilmen skal Leo vælge mellem den blå pille, der bevarer fantasiverdenen og den røde pille, der fortæller sandheden (linje 31-39). Da det sker, siger Moopheus så floskelen: ”Welcome to the real world” (linje 42). Denne figur får sin oprindelige mening tilbage, idet vi nu erkender, at dette ér den virkelige verden. Indtil dette punkt er alle replikker taget ud af *The Matrix*, og denne lange indledning skal vi igennem for nu at skulle lægge øjne og øre til en længere, logosorienteret redegørelse om forholdene i det industrialiserede landbrug (linje 48-94). Den sekvens tager 1 minut og 45 sekunder. Altså næsten halvdelen af filmen, hvor vi hører Moopheus’ illustrerede monolog om dyrevelfærdsproblemer, overforbrug af antibiotika, forurening og ødelæggelse af lokalsamfund. Som den siddende tilskuer sætter vi umiddelbart næppe spørgsmålstegn ved disse oplysninger. Moopheus har et stort etos, fordi vi kender ham som helten fra *The Matrix*. Derfor behøver han ikke at argumentere for sine påstande, som vi tager til os som faktiske kendsgerninger. Filmen er imidlertid fuldstændigt blottet for gendrivelse. End ikke Leo stiller kritiske spørgsmål, og selv om filmen i det store hele virker overbevisende, er man ikke bange for at bruge betegnelsen: propagandafilm.

Slutningen af filmen giver så løsningen på problemet med det industrialiserede landbrug. ”There is a resistance”, siger Moopheus i linje 101. Leo er overbevist. ”Count me in”, skriger han i linje 105.

Filmen slutter ved at gå ud af genren drama¹⁰⁷, idet Moopheus i den sidste sekvens (linje 111-115) henvender sig direkte til publikum med en utvetydig opfordring: ”Don’t support the factory farming machine”. Herefter er der et link til alternativerne.

---

¹⁰⁷ Jf. Lars Pynt Andersen: *Reklamefilmens indholdsdimensioner* s. 24.

Forinden har Moopheus dog en interessant bemærkning (linje 111): ”We are going to spread the word”. Her bliver temaet eksplicit religiøst. Tankerne ledes hen på Bibelens ord: ”De, der var blevet spredt, begyndte nu at drage rundt og forkynde ordet”¹⁰⁸. På den måde laver The Meatrix endnu en kortslutning til The Matrix, der har et hav af religiøse undertoner.

Der er en række usagte forhold i filmen. Vi får at vide, at der findes ”alternativer” (linje 113), men vi får intet oplyst om disse alternativer i forhold til ”The Meatrix”. Er alternativet eksempelvis et paradys for dyrene, eller er det bare lidt bedre end det industrialiserede landbrug? Der er altså en række påstande, men kun belæg for få af påstandene. På den måde mister The Meatrix troværdighed. Medvirkende hertil er også elementer af en ”ad hominem” argumentation, fordi det er ”personerne” bag det industrialiserede landbrug (The AGRI-CORP), der angribes, og ikke de fødevarer, som de sælger. Faktisk kunne det være et fikst salgstrick fra konkurrentens side.

Der er heller ingen tvivl om, at filmen tager afsæt i en kvalitetstopos¹⁰⁹. Det virker dog som et stilbrud, at vi efter en indledning og en indføring i filmen, der klart tager afsæt i en kvalitetstopos, bliver præsenteret for filmens hovedafsnit (linje 56-98), der overvejende er kvantitetstopos, idet der fremlægges en række statistiske oplysninger, årstal mv. Imidlertid fremdrager Perelman¹¹⁰ i *The New Rhetoric* et eksempel på, at det i ”katastrofesituationer” (mine gåseøjne) kan have god effekt at gøre sådan. Der skal fakta på bordet, før vi kan handle.

Ser vi på The Meatrix ud fra Lars Pynt Andersens retoriske begreber (se tillige afsnit 6.2), er filmens appelform patos. Blandt andet på grund af metaforen som det basale virkemiddel. Afsenderrollen er den ”underholdende”, hvor der bruges det episk/narrative inden for den genre, som Lars Pynt Andersen kalder ”drama”, hvor netop det narrative er det bærende element. Virkemidlerne er dels dyr, dels animation. Filmens målsætning er at skabe antisympati for det industrialiserede landbrug og sætte fokus på dets problemer. Samtidig giver dette muligheden for at pege på alternative løsninger.

---

¹⁰⁸ *Apostlenes Gerninger* 8, vers 4.

¹⁰⁹ Jf. Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 89-90.

¹¹⁰ Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 92.

Om den valgte appelform skriver Lars Pynt Andersen¹¹¹ blandt andet: ”hensigten med patosappel er at bevæge, chokere eller at ”løfte” modtagerens sindstilstand. Her skal det forstås mere verdsligt end religiøst, men sammenhængen med det religiøse er nærliggende. Der ligger i denne strategi, at reklamen giver modtageren en åbenbaringsoplevelse”.

Kendere af *The Matrix* vil sandsynligvis nikke genkendende til de religiøse islæt og muligvis koble dem på ”åbenbaringsoplevelser”. Filmen vil sandsynligvis være med til at polarisere modtagerne. Dem, der ikke har betæneligheder ved produktionsmetoderne i det industrialiserede landbrug og dem, der har. Vandene deles mellem den gruppe, der opfatter filmen som plat propaganda og dem, der ”ser lyset”. Lars Pynt Andersen¹¹² taler om en ”åbenbaringsoplevelse” i de meget patos-orienterede reklamefilm. Han skriver: ”Det er ved hjælp af reklamens æstetiske virkemidler at der skabes en ”ramme” om emnet, en ramme der giver en særlig sanselig opmærksomhed til emnet ved at sætte det i ”et nyt lys”. Det er en oplevelse, som kan have mange facetter, men fælles er en oplevelse af et løft, en åbenbaring i dagligdagen. Også selv om æstetikken ikke er en romantisk ”skønmalende” æstetik, der kan i moderne reklamer netop være tale om en ”modæstetik”, for eksempel kornede billeder eller en grågrøn toning af farverne”. *The Meatrix* beskriver efter min mening det æstetiske ved at vise det ikke-æstetiske, og har derved sin egen form for ”modæstetik” – såvel i form som i indhold. Der er heller ikke tvivl om, at *The Meatrix* spiller på en ”åbenbaringsoplevelse”. Vi skulle gerne føle os beriget efter at have set filmen – i det mindste håbe i form af en ”aha-oplevelse”.

Et problem, som Lars Pynt Andersen beskriver¹¹³, er, at der er en risiko for, at reklamens virkemidler løber med hele opmærksomheden. Det problem er *The Meatrix* kommet delvis ud over ved, at reklameemne og virkemiddel er det samme (nemlig dyr). I øvrigt fremhæver Lars Pynt Andersen *The Matrix* for at være en meget kopieret film¹¹⁴ inden for reklamebranchen på grund af filmens store udbredelse og brug af kendte begreber. Det forhold har givet også været en medvirkende årsag til ophavsmændene valg af oplæg til *The Meatrix*.

---

¹¹¹ Lars Pynt Andersen: *Reklamens form og indhold* s. 6.

¹¹² Lars Pynt Andersen: *Reklamens form og indhold* s. 7.

¹¹³ Lars Pynt Andersen: *Reklamens form og indhold* s. 7.

¹¹⁴ Lars Pynt Andersen: *Reklamefilmens indholdsdimensioner* s. 7.

Filmens disposition følger i store træk AIDA-modellen¹¹⁵. En model, der meget ofte bruges inden for reklamebranchen. AIDA står for Attention, Interest, Desire, Action. Det vil sige opmærksomheden fanges, problemet præsenteres, begæret (eller hadet) udvikler sig, og til sidst går man i aktion.

Selve titlen: *The Meatrix* (meat = kød) er nærliggende i forhold til originalen *The Matrix*, der i denne sammenhæng vel kan oversættes med ”systemet”. Ordet ”Meatrix” laver altså en kobling mellem det onde ”system” og ”kød”. Herved bliver det lige før, man får en dårlig smag i munden, og det er givet helt bevidst.

Menneskeliggjorte dyr spiller naturligvis hovedrollen i *The Meatrix*, og her skal vi være opmærksomme på en lille, men vigtig detalje. Indtil Leo begynder at snakke, og mens han bliver fodret og æder, så går (står) han på alle fire ben. Straks i det øjeblik, han begynder at tale, rejser han sig op på to ben. Selv da han befinder sig i en kæmpestald med tusinder af artsfæller, er han den eneste, der står op. Alle de umælende dyr går rundt på alle fire. Undersøger man dette forhold hos Disney¹¹⁶ viser det sig, at det kun er Pluto (og hans hundevenner), der går på fire ben. Alle andre dyr¹¹⁷ går på to, selv om de fleste ifølge naturens orden burde gå på fire. Læg også mærke til, at Pluto ikke har noget (menneske)sprog og derfor er ”dømt” til at gå rundt på alle fire. Et andet eksempel er tegnefilmen om Stampe og Bambi. Her er det Stampe, der taler og går på to ben, mens Bambi er tavs og må færdes på alle fire.

Disneyficeringens fremstilling af dyret som objekt er altså, at det er tavst og går på alle fire ben. Som subjekt bliver dyret ophøjet til at tale og gå på to ben. Det er altså to påfaldende menneskelige egenskaber, der ved disneyficeringen gør dyrene til subjekter.

6.4 Den retoriske situation

Den retoriske situation for filmen *The Meatrix* kan beskrives ud fra ”det påtrængende problem”, ”publikum” og ”de tvingende omstændigheder”, jf. Bitzer¹¹⁸. Det

---

¹¹⁵ Se *Skrivehåndbogen* s. 80.

¹¹⁶ *Den store Walt Disney Ordbog*.

¹¹⁷ Bortset fra Bedstemor Andes landbrugsdyr, som også er umælende. Desuden ser vi i filmen *Løvernes konge*, at en række af dyrene skifter mellem at gå på fire og to ben. Afhængig af konteksten.

¹¹⁸ L.F. Bitzer: *Den retoriske situation* s. 12.

påtrængende problem er behandlingen af dyrene i det industrialiserede landbrug. Publikum er et usegmenteret, universelt publikum, der har det til fælles, at de ser på reklamefilm via internettet. De tvingende omstændigheder er de kendsgerninger og traditioner, der i dag er styrende for vort forhold til dyr. Filmen er blevet skabt, fordi GRACE (*Global Resource Action Center for the Environment*) udskrev en konkurrence, og den er således ikke direkte et produkt, der kan henføres til en retorisk situation. Om filmens retorik efterfølgende har ført til de ønskede handlinger hos målgruppen, jf. Vatz¹¹⁹, er imidlertid ikke klart. Ganske vist er filmen indtil nu¹²⁰ set af 4,5 millioner mennesker, men det er mig bekendt ikke påvist, at den har ført til noget som helst andet end underholdning. Vi har ikke hørt om folkekrav om ændring eller nedlæggelse af industrilandbrug – hverken i USA eller Europa. Nogen vil kunne sige, at en eventuel effekt ikke kan måles endnu, idet filmen kun har været fremme et års tid, og at budskabet skal brede sig (hvilket det muligvis kan være på græsrodsniveau), men på nuværende tidspunkt må det konstateres, at der ikke har været nogen synlig effekt, der direkte kan henføres til filmen *The Meatrix*.

7. Billedserien: *The holocaust on your plate*

Organisationen *People for the Ethical Treatment of Animals (PETA)* er blandt de organisationer for dyrerettigheder, der bekender sig til Peter Singers synspunkter. PETA har fremstillet en billedserie, der er gået verden rundt. Billedserien sammenligner behandlingen af jøder i nazisternes kz-lejre med den måde, hvorpå man i dag holder dyr i det moderne, industrialiserede landbrug. Billederne er fremstillet parvis, så hvert par billeder viser henholdsvis, hvordan kz-fangerne blev behandlet, og hvordan dyrene bliver behandlet. Hele billedserien kan ses på www.masskilling.com og er vedlagt som bilag C. Serien var planlagt til at blive vist i en lang række byer i Europa og USA. Mange steder blev den afvist eller direkte forbudt. Mulige årsager hertil vil jeg vende tilbage til. Udstillingen blev vist på Kultorvet i København i april 2004. Fire radmagre, unge mennesker forklarede om billedserien og delte brochurer¹²¹ ud.

---

¹¹⁹ Richard E. Vatz: *The Myth of the rhetorical situation* s. 227.

¹²⁰ Medio maj 2004.

¹²¹ Vedlagt som bilag D.

Første billedpar (billede 1) har overskriften: ”The holocaust on your plate”. Man ser et afmagret menneske og en lige så mager okse. Teksten fortæller, at der fra 1938 til 1945 blev dræbt 12 millioner mennesker i kz-lejre, og at det svarer til antallet af dyr der bliver slagtet i USA på fire timer. Imidlertid er der allerede her diskrepans mellem tekst og billeder. Teksten er et angreb på det industrialiserede landbrug, men billedet viser en kz-fange og en okse, der angiveligt stammer fra et uland. I den vestlige verdens landbrug findes ikke magre dyr. Dem er der ganske enkelt ikke penge i. Argumentet holder således ikke, fordi belægget (billedet af oxen) hentes uden for den kontekst, hvor den hører hjemme.

Andet billedpar (billede 2) viser soveforholdene i en kz-lejr sammenlignet med en moderne burhønsproduktion. Den ledsagende tekst¹²² siger: ”To animals, all people are nazis”. Citatet stammer fra nobelpristageren Isaac Singer og er et vidnesbyrd fra ham om hans syn på moderne husdyrproduktion. Det er imidlertid tvivlsomt, om han har sagt det i den mening. I den ledsagende tekst¹²³ trækkes en række paralleller mellem den måde, man dræbte kz-fanger på og moderne slagtemetoder til dyr. Samtidig siger udgiveren, at vi som moderne forbrugere er ”forblændede” af fødevarerindustrien, og at vi om generationer vil fortryde den måde, vi behandlede dyrene på, akkurat som vi fortryder den måde, vi behandlede jøderne på. Den overordnede påstand for billedserien (se nedenfor) om, at vi skal tage afstand fra moderne husdyrhold, hvis vi tager afstand fra kz-lejrenes drab på jøder, får her en rygdækning. Alle kunne jo efterfølgende godt se, at det var galt, hvad der foregik i kz-lejrene, men ingen greb ind i tide.

Tredje billedpar (billede 3) hedder: ”The road to hell” og viser en overfyldt banegård sammen med sammenstimlede ungkreaturer i en opsamlingsfold. Selv om der er trængsel begge steder, har billederne ingen indikation af, at dette er vejen til ”helvede”. Det er altså endnu en påstand uden belæg.

Fjerde billedpar (billede 4) hedder ”Walking skeletons” og viser udmarvede, nøgne kz-fanger sammen med en mager kalv. Lige som i billede 1 stammer denne kalv også fra et uland (kan identificeres på det voksne dyr, der ligger i baggrunden), og indsigelserne er de samme som ved billede 1: Belægget holder ikke.

---

¹²² Se bilag D.

¹²³ Se bilag D.

Femte billedpar (billede 5) viser en mængde nøgne mennesker sammenstillet med slagtekyllinger på en kyllingefarm. Billedet har fået overskriften: ”Mass murder”. Ingen af billederne viser imidlertid en drabssituation – end ikke forberedelserne hertil. Ganske vist ved vi, at kyllingerne på et tidspunkt skal sendes på slagteri – det er jo meningen med at have dem, og retrospektivt ved vi, at mennesker i kz-lejre blev dræbt, men det er der ingen indikation af på billedet.

Børn bag pigtråd og smågrise bag tremmer er sammenligningen i sjette billede (billede 6) under teksten ”Baby butchers”. Hvis ordet ”butcher” i denne sammenhæng skal betyde ”mishandle” (hvad det kan) er der en vis sammenhæng i billedet, men børnene er jo ikke ”avlet” med henblik på konsum, som grisene er.

Syvende billede (billede 7) har teksten ”The final indignity” og viser en stabel magre lig sammenstillet med en bunke aflivede svin. Erindrer man, at svinene bliver produceret med henblik på at lave fødevarer, giver dette billede også signalforvirring.

Endestationen for slagtesvinene er slagteriet for at blive til kød, men billedet viser svin, der er aflivede (antageligt på grund af sygdom).

7.1 Bemærkninger til billedserien

Billedseriens diskurs med at sammenligne dyr og mennesker synes at være ude i et vanskeligt ærinde, fordi de fremsatte belæg er svage eller fejlagtige, og fordi den overordnede allegori ikke holder. Kz-fangerne blev ikke ”avlet” med henblik på, at man skulle fortære dem. Det gør dyrene til gengæld, og det er derfor, sammenligningen ikke holder. Dette modargument gendrives ganske vist i udstillingens brochure¹²⁴, men på en noget absurd facon. Her fremhæver Anne Muller¹²⁵, at man i Nazityskland kunne købe lampeskærme og sæbe lavet af kz-fangernes kroppe. Det skal ikke afvises, at dette er forekommet, men det var i hvert fald ikke formålet med at ”holde” jøder i kz-lejre. Billedseriens sidste billede (billede 8) siger med ren patosappel, at vore børnebørn vil takke os, hvis vi reagerer, og at vi nu har chancen for at lade være med at gentage de fejl, som skete under 2. Verdenskrig. Endelig sluttet med en opfordring til at blive vegetar.

---

¹²⁴ Se bilag D.

¹²⁵ Underskrevet som *Anne Muller, president, the Committee to Abolish Sport Hunting.*

Den antropomorfisering, der sker i denne billedserie, ligger ud over Lookwoods definitioner¹²⁶, og der er efter min vurdering ikke tale om disneyficering. Ganske vist sker der en klar sammenligning mellem mennesker og dyr, men ud fra en objekt-objekt betragtning. Såvel kz-fanger som de medvirkende dyr bliver fremstillet som objekter, og vi får ikke noget personligt forhold til nogen af parterne.

Hvad er det imidlertid, PETA vil sige med denne billedserie: Som jeg ser det, er argumentationsmodellen med udgangspunkt i Toulmin¹²⁷:

Påstand: Vi skal tage afstand fra moderne husdyrproduktion.

Belæg: Moderne husdyrproduktion kan sammenlignes med drab på jøder i kz-lejre.

Hjemmel: Når vi tager afstand fra drab på jøder, må vi også tage afstand fra drab på dyr.

Billedserien bliver let opfattet negativt, fordi den ved sine virkemidler nemt kommer til at støde publikum fra sig. Afsenderen magter ikke den retoriske kunst at argumentere på modtagerens præmisser. Derfor når den argumentation, der ligger bag, aldrig at bundfælde sig hos tilskueren, og derfor bliver den i bedste fald opfattet som en provokation. De fleste steder har udstillingen imidlertid ikke engang fået den skæbne. Den er blevet lukket eller afvist med begrundelsen, at den var for kontroversiel. Man kan sige, at virkemidlerne var for voldsomme i forhold til det budskab, man ville fremsætte. Reelt har der været tale om, at publikum dels blev chokeret over billederne, dels fandt det anstødeligt, at man sammenlignede mennesker med dyr. Det var således årsagen i Tyskland. Sammenligning er ellers et nyttigt argument ifølge Perelman¹²⁸, men her er der sket det, der netop er risikoen ved at bruge sammenligning. Man har ønsket at ophøje dyret ved at sammenligne det med mennesket, men i stedet er det modsatte sket, at man er kommet til at nedgøre mennesket i stedet. I dette tilfælde har reaktionen været forstærket af, at sammenligningen gjaldt jøder.

7.2 Den retoriske situation

Den retoriske situation vedrørende billedserien *The holocaust on your plate* er vanskelig at afdække. Det er ikke muligt at danne sig et klart billede af udgiverens bevæggrunde for at lave billedserien. Vi kan afdække den argumentation, der ligger bag, men hvorfor

---

¹²⁶ Se kapitel 2.

¹²⁷ Jf. S. Toulmin. Se Charlotte Jørgensen og Merete Onsbjerg: *Praktisk Argumentation* s. 12-20.

¹²⁸ Jf. Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 243.

billedserien kommer frem nu, og hvilken kontekst den skal indgå i, er det ikke muligt at tydeliggøre. Bruger vi alligevel Bitzers model for den retoriske situation¹²⁹, kan vi afdække et påtrængende problem, nemlig den ringe behandling af dyrene i det industrialiserede landbrug, men hvem er publikum, og hvad er de tvingende omstændigheder? Hvis publikum er de i forvejen ”oplyste” medlemmer af PETA, var der vel ingen grund til at bringe udstillingen hele verden rundt?

Set ud fra Vatz's¹³⁰ betragtninger om, at det er retorikken, der skaber situationen, må billedserien også betegnes som mindre vellykket. Budskabet er ikke trængt igennem, når udstillingen afvises som værende kontroversiel og i bedste fald opfattes som provokerende. Vatz skriver¹³¹ i *Myten om den retoriske situation* om to vigtige elementer i den retoriske proces, nemlig nærvær og oversættelse af de valgte informationer til en mening, der er målrettet publikum. Vatz skriver med henvisning til Perelman: ”It is not enough indeed that a thing should exist for a person to feel its presence”.

Det er som om, at billedserien kun har styr på sit emne, nemlig behandlingen af dyr i det industrialiserede landbrug og så naturligvis mediet – en billedudstilling. Nogen har fået en god ide, men ikke tænkt den ind i en retorisk sammenhæng. Hvem publikum er, og de nærmere omstændigheder har været for diffuse. Hertil kommer, at afsenderrollen synes uklar. Beskueren kan efter at have sundet sig med god grund spørge sig selv: Hvem står bag denne udstilling, hvad vil de mig, og hvad er budskabet?

8. En historie fra Danmark: Hunde- og kattepelse

I dette kapitel vil jeg med et eksempel på et udviklingsforløb vise, at disneyficeringen også har slået rødder i Danmark. Det viser en to år gammel sag, hvor store dele af landet kom i oprør over én enkelt tv-udsendelse. Det satte politikere og ministre i gang, og det ændrede lovgivningen i Danmark.

Meningen med de fremlagte tekster er ikke at lave en retorisk analyse herpå. Formålet med dette afsnit er primært at vise, hvordan disneyficering starter og viderefører en

---

¹²⁹ L.F. Bitzer: *Den retoriske situation* s. 12.

¹³⁰ Richard E. Vatz: *The Myth of the rhetorical situation* s. 227.

¹³¹ Richard E. Vatz: *The Myth of the rhetorical situation* s. 228.

proces, der til sidst ender på lovgivernes bord. Derfor vil jeg sidst i kapitlet gennemgå den retoriske situation omkring forløbet.

Den 27. maj 2002 kl. 20 viste TV2 en dokumentarudsendelse med titlen: ”Flået levende”. Udsendelsen, der varede ca. 50 minutter, viste, hvordan man i Indonesien og Kina indfangede og holdt hunde og katte med henblik på at pelse dem. I udsendelsen blev vist en række sekvenser, hvor hunde og katte blev slået under horrible forhold og i et tilfælde blev det vist, hvordan en hund blev flået, inden den var helt død. Udsendelsen var optaget med delvist skjult kamera, og optagelserne var sket fire år forinden. Udsendelsen var desuden stykket sammen af forskellige optagelser fra forskellige lande, og billedkvaliteten var meget varierende.

8.1 Pressemeddelelse fra *Dyrenes Beskyttelse*

”Flået levende” skabte et ramaskrig i vide kredse af det danske samfund. Selv en forholdsvis besindig organisation som *Dyrenes Beskyttelse* reagerer med en følelsesladet pressemeddelelse (vedlagt som bilag¹³²). I pressemeddelelsen står der i underrubrikken (linje 8) står: ”Det er så grusomt, så man næsten ikke kan forstå det”, siger Gitte Staffeldt, informationschef i *Dyrenes Beskyttelse*. Denne udtalelse kommer til trods for, at *Dyrenes Beskyttelse* allerede på dette tidspunkt har indhentet oplysninger fra sin internationale samarbejdspartner *WSPA (World Society for the Protection of Animals)*, der bad alle om at slå koldt vand i blodet¹³³. For det første var der højst sandsynligt tale om enkeltstående tilfælde, for det andet var lovgivningen i Indonesien blevet skærpet længe før tv-udsendelsen var blevet vist i Danmark. *WSPA* var herudover ved at kortlægge problemet, hvis der overhovedet var et problem. Nærlæser man pressemeddelelsen fra *Dyrenes Beskyttelse*, fremgår det også, at dette er en ”nødvendig” pressemeddelelse for at tilfredsstille de ophidsede medlemmer, der har set udsendelsen. Pressemeddelelsen har i virkeligheden medlemmerne af *Dyrenes Beskyttelse* som den primære målgruppe, mens den officielle målgruppe – pressen – blot er sekundær. Trykket tages langsomt af ophidselsen ned gennem

---

¹³² Vedlagt som bilag E.

¹³³ Udsendelsen var ved flere lejligheder blevet vist i udlandet, så *WSPA* var forberedt.

pressemeddelelsen, idet det kun er i de første par linjer, at harmen kommer til udtryk. Herefter går man over til mere pragmatiske råd om, at man skal se sig godt for, når man køber skind. Man fortæller desuden, at man har kontaktet WSPA og vil bede justitsministeren og fødevareministeren se på sagen.

8.2 Pressemeddelelse fra *Dansk Folkeparti*

Dansk Folkeparti reagerer også straks på sagen og udsender en pressemeddelelse¹³⁴. Partiets dyrevelfærdsordfører¹³⁵ Christian H. Hansen siger heri (linje 12-13): ”Jeg har svært ved at finde ord for mit raseri over, at der findes mennesker, der er så skrappelløse og afstumpede som disse asiatiske dyremishandlere”. Bemærk adjektiverne og nationalitetsbetegnelsen. Der er tale om en ad hominem argumentation¹³⁶, når Chr. H. Hansen i denne sammenhæng fremhæver, at der er tale om asiater. Her er der næppe heller tvivl om, at hovedmålgruppen her er Christian H. Hansens egne partimedlemmer. Christian H. Hansen siger videre (linje 17): ”For det første skal Danmark øjeblikkeligt indføre importforbud af disse skind...” På dette tidspunkt ved ingen, om og i hvilket omfang sådanne skind forekommer i Danmark.

Herefter siger pressemeddelelsen (linje 18-19): ”Det kan ikke være rigtigt, at så grusomme mennesker skal kunne tjene penge i Danmark på deres perverse forhold til alle dyreetiske regler”. Ordet ”pervers” er et stærkt værdiladet ord, men betyder bare unormal. At sammenstille det med etik er imidlertid vanskeligt, for etik er jo ikke et objektivt begreb. Det er som om, at Dansk Folkeparti har taget patent på begrebet dyreetik, men som vi har set, findes der mange definitioner herpå.

8.3 To pressemeddelelser fra justitsminister Lene Espersen

Efter Dansk Folkepartis henvendelse har justitsminister Lene Espersen forholdt sig forholdsvis tavs om sagen, og i lang tid blev der ikke givet officielle udtalelser fra ministeriet om import af hunde og kattepelse. I mellemtiden sker der imidlertid noget

---

¹³⁴ Vedlagt som bilag F.

¹³⁵ Dansk Folkeparti er det eneste parti i Folketinget, der har en dyrevelfærdsordfører.

¹³⁶ Jf. Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 110-112.

bemærkelsesværdigt, der ikke direkte har med sagen at gøre. I januar 2003 kommer *Det Dyreetiske Råd*, der henhører under justitsministeriet, med en generel udtalelse om pelsdyrproduktion. Rådet udtaler, at pelsproduktionen i det store hele er uden problemer, men at der er behov for indsats på enkelte områder. I den forbindelse udsender justitsminister Lene Espersen en pressemeddelelse¹³⁷, hvor hun udtaler (linje 25-30): ”Jeg synes, det er positivt, at Rådet¹³⁸ efter en grundig drøftelse af de mange dyreetiske aspekter omkring pelsdyrproduktion kommer med konkrete anbefalinger og retningslinier, som kan sikre bedre forhold for pelsdyrene”. Der er altså ingen tvivl om, at pelsdyrproduktion er acceptabel. Der er blot behov for at justere produktionsforholdene enkelte steder.

En uge efter er justitsministeren igen på banen med pressemeddelelse¹³⁹ om pelsdyr. Indtil dette tidspunkt har Lene Espersen været tavs om sagen vedrørende tv-udsendelsen. Det er mere end et halvt år siden, at tv-udsendelsen blev vist, men nu har lobbyarbejdet fra Dansk Folkeparti åbenbart endelig båret frugt¹⁴⁰. Nu lyder meldingen (linje 16-21): ”Som minister for dyrevelfærd må jeg på det skarpeste tage afstand fra en så grusom behandling af dyr, ligesom produktion af pels fra hunde og katte efter min mening også i øvrigt rejser væsentlige principielle dyreetiske spørgsmål. Jeg finder det også stødende, at danske forbrugere skal leve med risikoen for, at de uforvarende kommer til at støtte uacceptabel produktion af hunde- og katteskind. Derfor bør vi så vidt muligt forhindre, at disse produkter kan afsættes på det danske marked.”

På den baggrund fremsatte Lene Espersen lovforslag om forbud mod import af skind og pelse fra hunde og katte. Den lov¹⁴¹ blev vedtaget af folkettingen d.28/5 2003, altså præcis et år og en dag efter den tv-udsendelse, der startede det hele. (Faktisk henviser justitsministeren til tv-udsendelsen i ovennævnte pressemeddelelse, linje 13-14).

Selv i den sidste del af forløbet, hvor der var mere tid, blev der altså ikke lavet overvejelser, der kunne afveje synet på de forskellige former for pelsproduktion. Nogen

---

¹³⁷ Vedlagt som bilag G.

¹³⁸ *Det Dyreetiske Råd*.

¹³⁹ Vedlagt som bilag H.

¹⁴⁰ Af en pressemeddelelse fra Dansk Folkeparti 29/1 2003 fremgår det, at partiet ”truede” med at stille lovforslaget uden om regeringen.

¹⁴¹ *Lov nr. 390 af 28/5 2003 om forbud mod erhvervs-mæssig indførsel og produktion af samt handel med skind og skindprodukter fra hunde og katte.*

vil sige, at der var tale om et knæfald for Dansk Folkeparti, men ovenstående udtalelser fra Lene Espersen viser, at holdningen til, at hunde og katte har særstatus, også har en vis klangbund i regeringen. Der gælder således en særlig dyreetik for hunde og katte (se kapitel 2). En etik som ræve og mink åbenbart ikke er omfattet af, jf. justitsministerens tidligere pressemeddelelse¹⁴².

8.4 Den retoriske situation

Tv-udsendelsen ”Flået levende” blev bragt 27. maj 2002. Der var ikke nogen speciel årsag til, at denne udsendelse skulle bringes. Temaet med katte- og hundepelse havde ikke tidligere været drøftet offentligt. Antageligt er den tyske udsendelse blevet købt som en blandt flere af en udbyder, idet sådanne udsendelser oftest handles i pakker. At udsendelsen kommer til Danmark, og at den kommer på det tidspunkt, er delvis en tilfældighed¹⁴³.

Imidlertid er der ingen tvivl om, at udsendelsens retorik har effekt. Her er tale om en Vatzsk¹⁴⁴ situation, hvor retorikken skaber situationen. Det sker i praksis ved, at udsendelsen sætter sindene i kog hos en række seere og andre, der får kendskab til udsendelsen. Dyreværnsorganisationer og især Dansk Folkeparti reagerer med pressemeddelelser og henvendelser til ministre m.fl. Disse reaktioner fører i den sidste ende til, at justitsministeren reagerer og slutteligt til et lovindgreb.

I det øjeblik filmen ér blevet vist, er der tale om en retorisk situation i Bitzersk¹⁴⁵ forstand. Nu har vi nemlig et påtrængende problem (hunde- og katteskind), et publikum (beslutningstagere) og en række tvingende omstændigheder (der kræves handling nu). Hver aktør, det vil primært sige Dyrenes Beskyttelse, Dansk Folkeparti og justitsministeren, agerer ud fra deres respektive retoriske situation. Der er der altså tale om række retoriske situationer, der efterfølger hinanden, idet den enes retorik udløser en ny retorisk situation hos den næste, der så reagerer, hvorved der skabes endnu en retorisk situation.

---

¹⁴² Se bilag G.

¹⁴³ Det har ikke været muligt at klarlægge, hvilke overvejelser TV2 havde før de bragte udsendelsen.

¹⁴⁴ Richard E. Vatz: *The Myth of the rhetorical situation* s. 227.

¹⁴⁵ L.F. Bitzer: *Den retoriske situation* s. 12.

En tilfældig tv-udsendelse kan altså under de rette omstændigheder skabe en lovændring i Danmark.

8.5 Bemærkninger

Som vi så i kapitel 2 har hunde og katte har altså en helt særlig status i dyrehierarkiet. Således har jeg nu ved et eksempel vist, at en enkelt tv-udsendelse med overgreb på de kære hunde og katte kan iværksætte et stormløb mod politikere og lovgivere i en sådan grad, at det udmønter sig i et lovindgreb. Imidlertid begynder ingen gennem forløbet at diskutere den form for pelsproduktion som en mulighed, til trods for at Danmark er en af verdens største producenter af pelsdyr. Ligeledes medfører den tilbagevendende diskussion om sælfangst og drab på babysæler heller ingen reaktion om, at vi prompte må stoppe importen af sælpelse. Vi er kritiske ja, men kræver i bedste fald yderligere undersøgelser. Det gjorde vi ikke i sagen om hunde- og kattepelse. Da var dommen stort set afsagt, da udsendelsen var færdig.

Set ud fra det nytteetiske synspunkt, som vi i Danmark normalt vedkender os, er der principielt ingen forskel på, om man producerer pels på basis mink, ræv, sæl, hund eller kat. Det afgørende er, om dyrene har det godt gennem hele deres levetid, og at de aflives på en human og forsvarlig måde.

9. Diskussion

I denne opgave har jeg givet et kort historisk billede af menneskets forhold til dyr. Jeg har set på den etik, der omfatter forholdene til dyrene, og gennem en række eksempler har jeg vist, hvordan menneskeliggørelsen af dyr bruges retorisk til at tale dyrenes sag. Der har været eksempler, hvor den retoriske strategi er lykkedes mere eller mindre godt. Et eksempel fra Danmark viser, at menneskeliggørelsen af dyr i den rette kontekst har magt til at ændre lovgivningen. Endog på et meget spinkelt grundlag.

Diskursen for dyrerettighedsforkæmperne er, at dyr skal respekteres og behandles på lige fod med mennesker. Hvis vi går ind på den tankegang, så ser vi – med Donna

Haraways ord¹⁴⁶: ”frem til et stort arbejde for at få opbygget en sammenhængende tilværelse, hvor kommunikation med andre dyr er en væsentlig bestanddel”. I den forbindelse citerer hun Barbara Noske:

”It may all boil down to a form of anthropocentric colonizing, where everything and everyone is still being measured by a human and Western yardstick. In the context of our law systems, animals are bound to appear as human underlings. However, animals are not lesser humans; they are other worlds, whose otherworldliness must not be disenchanting and cut to our size, but must be respected for what it is”. Dette er et agtværdigt udsagn, som de fleste vel kan tilslutte sig, men hvordan får man gjort det operationelt? Hvad er det så for en målestok, vi skal bruge?

Løsningen synes ikke at være, som Peter Singer ønsker det, at alle dyrene skal individualiseres og respekteres som subjekter. Det vil ifølge Donna Haraway, der citerer Barbara Noske¹⁴⁷, føre til autonomi og dermed til anarki, og anarkiets væsen er dybest set kun, at det enkelte individ respekterer sig selv. Dermed er vi tilbage i en situation, hvor alle andre individer opfattes som objekter. En situation som også Baudrillard¹⁴⁸ beskriver.

Kan man overhovedet tale om en tilnærmelse mellem arter, når hver part skal respekteres som subjekter, og er ordet ”subjekt” ikke problematisk, spørger Haraway¹⁴⁹. Hvad med ord som ”agent”, ”partner” eller ”person”? Vi er her inde ved sagens kerne, og Haraway stiller det retoriske spørgsmål: ”How do we designate radical otherness at the heart of ethical relating? That problem is more than a human one”. Men hvad er svaret, hvis man ikke er religiøs og kan henvise verdensordenen til en guddommelig skaber? Ja det vel en af de væsentligste grunde til, at vi i et moderne, demokratisk samfund har råd og nævn, der kan vejlede os i den slags vanskelige, etiske spørgsmål. På den måde kan vi ”slippe af” med problemet ved at sætte det i udvalg. Problemet vender imidlertid tilbage, når svaret skal tolkes og ikke mindst, når det skal forvaltes. I Danmark behandles etiske spørgsmål vedrørende dyr af *Det Dyreetiske Råd*. Siden rådets oprettelse i 1992 har det fremsat en snes ”udtalelser”. Altid om konkrete forhold vedrørende den måde, vi bruger og udnytter dyr på. Rådet har således ikke udtalt sig

---

¹⁴⁶ Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 141.

¹⁴⁷ Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 142.

¹⁴⁸ Foss, Foss & Trapp: *Contemporary Perspectives on Rhetoric* s. 319.

¹⁴⁹ Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 143.

specifikt om forholdet mellem menneske og dyr, men den holdning, der dog kommer til udtryk i rådets udtalelser, er primært nytteetisk. Det vil sige, at dyrene er til for os, men at vi skal behandle dem ordentligt, når vi tager dem i vores varetægt. Udnyttelsen af dyrene skal endvidere stå mål med den nytte, vi som mennesker opnår herved.

Eksempelvis er det acceptabelt at lave smertebelastende dyreforsøg, hvis det kan forhindre et antal cancertilfælde hos mennesker, men det er ikke acceptabelt, hvis der blot at tale om afprøvningen af kosmetik.

Der er næppe tvivl om, at holdningen i Det Dyreetiske Råd er, at dyr er dyr og mennesker er mennesker, og sådan skal det blive ved med at være. Dermed ikke være sagt, at rådet ikke har øje for de andre etiske holdninger, men min konklusion er, at utilitarismen er stadig dominerende anno 2004.

En af kritikerne af disneyficeringen, og måske ham, der startede hele debatten, er sociologen Henrik Dahl. I et debatindlæg¹⁵⁰ beskriver han fænomenet og sammenligner det med *McDonaldiseringen af samfundet*. Sidstnævnte er en bog¹⁵¹ skrevet George Ritzer i 1996. Bogen beskriver den rationalisering og effektivisering, som samfundet har gennemgået, og som er syntetiseret gennem McDonalds-koncernes koncept om ”effektivitet”, ”kalkulerbarhed” og ”forudsigelighed”. Henrik Dahls pointe er, at hvor McDonaldiseringen er udtryk for rationalitet, så er disneyficeringen udtryk for irrationalitet. På den måde tager han hul på hele skismaet med den postmodernistiske betragtning, hvor sagen netop er, at vi bestandigt bevæger os i et rum, der det ene øjeblik er styret af rationelle handlinger for det næste øjeblik at være styret irrationelle handlinger.

Henrik Dahl gennemgår hele subjektbetragtningen vedrørende dyr og mennesker, og han skærer igennem med en række påstande uden belæg, men slipper tilsyneladende godt fra det. Eksempelvis siger han om identitet og selvbevidsthed (linje 56-63): ”Men sagen er, at vi ikke er grise eller mink. Vi er mennesker. Vi har en identitet og en selvbevidsthed. Derfor er vi unikke og uerstattelige. Og derfor er vi bevidste om, at det står således til. Dette forhold er kilden til vores største glæder og dybeste rædsler – men det er det hele værd, fordi det er kernen i vores menneskelighed. En gris ved ikke, at den

---

¹⁵⁰ Jyllands-Posten 27/2 2000, vedlagt som bilag I.

¹⁵¹ George Ritzer: *McDonaldiseringen af samfundet*.

er en gris. Og langt mindre, at den er en helt bestemt gris. Derfor er det fundamentalt forkert at antage, at en flæskesteg er udtryk for en brutal adskillelse af en grisefamilie. For dødsangst, knuste grisedrømme og ulevet griseliv. En flæskesteg er først og fremmest udtryk for – en flæskesteg”.

Da Henrik Dahls kronik kom frem for fire år siden gav den en del debat i de naturvidenskabelige kredse. En af de debattører, der var meget uenig med Henrik Dahl, var dyrlæge Vibeke Frøkjær Jensen, der i et indlæg i *Dansk Veterinærtidsskrift*¹⁵² skrev om Dahls påstande vedrørende dyrs selvbevidsthed: ”Vi er da enige, om at mennesker adskiller sig fra dyrene, men det er faktisk et større videnskabeligt problem at definere, hvad der gør os til noget helt unikt anderledes fra dyrene (at vi er ”skabt i Guds billede”, er kun nok for de religiøse). Ret beset er mennesket definatorisk et dyr, og dermed er der temmelig mange egenskaber, som vi deler med de øvrige dyr. Når vi vil definere, hvad der skelner os fra dyrene, og dermed definere os selv, så siger vi traditionelt, at det er vores bevidsthed, der er afgørende. Men det medfører andre problemer: For det første har vi svært ved at definere, hvori denne bevidsthed består. Hvordan kan vi endvidere afgøre, at dyrene ikke har bevidsthed, når vores kommunikation med dyrene er så begrænset? Og selv hvis vi accepterer at anvende kriterier, som er defineret ud fra os selv vakler påstanden om, at bevidsthed er noget unikt menneskeligt.”

Her peges igen på kommunikation som det centrale element for en forbedring af forholdet mellem menneske og dyr. En pointe som også Haraway¹⁵³ fremhæver. Disneyficeringen er i første omgang latterlig og anden omgang foruroligende, for hvad fører det ikke med sig, spørger Henrik Dahl. Han er inde på tankegangen om, at når dyrene får rettigheder, så må de også have pligter. Følger man PETA’s tankegang om et dyrenes holocaust, må vi forudse endeløse retssager rejst af de efterladte til de dræbte dyr. ”Tænk på, hvilken samfundsmæssig belastning, der her kan blive tale om”, siger Henrik Dahl. Hans argumentation bygger præcis på de samme forudsætninger som Peter Singer, bare med modsat fortegn. Hvor Singer siger, at mennesket er et dyr på lige fod med andre dyr, siger Henrik Dahl, at det noget notorisk vrøvl at tildele dyrene menneskelige rettigheder, fordi de er dyr. Begge bruger altså en definatorisk

---

¹⁵² Vibeke Frøkjær Jensen: *Disneyficering eller fornuftig og værdig behandling af dyr*. Dansk Veterinærtidsskrift nr. 6, 15/3 2001.

¹⁵³ Donna Haraway: *The Haraway Reader* s. 141.

forudsætning i perelmansk forstand¹⁵⁴. Sjovt nok ender de dog med at være forholdsvis enige om den grundlæggende forudsætning. Henrik Dahl siger således (linje 64-69): ”Mærk vel, at man bør behandle naturen – og ikke mindst dyr – med fornuft og værdighed. Men hvorfor? Fordi hvis man handler anderledes, fornædtrer man sig selv som menneske. Eftersom man i al almindelighed ikke bør være grådig eller brutal, bør man heller ikke behandle naturen på en måde, der udtrykker grådighed eller brutalitet. Vi skal altså opføre os anstændigt over for dyrene. Ikke på grund af, at de er mennesker, men på grund af, at vi er mennesker”. Faktisk er det et udsagn, der også falder i tråd med Darwin, Haraway (og Noske). De er alle enige i den betragtning, at vi som mennesker har særlige forpligtelser over for dyrene, fordi vi er mennesker. Det også en pointe hos Singer, hvor han i artiklen Dyrefrigørelsens etik (bilag A) siger (linje 47-48): ”Når vi har indset dette, kan vi med klare øjne se på idéen, at alle mennesker på en eller anden måde er uendeligt meget mere værd end noget dyr”.

Man kan se på menneskeliggørelsen af dyr fra en synsvinkel, hvor mennesket prøver at finde lighedstegn med sig selv. Hvis forholdet ellers er positivt, vil vi gerne ligne hinanden. Det er eksempelvis påfaldende, at når de nyfødte ankommer til familien, så synes moderens familie, at barnet ligner moderen, og faderens familie synes, at barnet ligner faderen. Og begge parter har ret, for vi kigger efter de ting, vi gerne vil se. Sådan er det også med vores syn på dyr. Vi leder efter de ting hos dyrene, som vi godt kan lide, og ser bort fra dem vi ikke bryder os om. Derfor har vi også mere at gøre med de dyr, som vi lettere kan ”spejle os” i, end dem, vi ikke kan.

Vi har tidligere påvist, at konteksten er vigtig for vores opfattelse af dyret. Eksempelvis rotten, der både kan være kæledyr, forsøgsdyr og skadedyr, men konteksten er jo også vigtig i vores omgang med mennesker. Eksempelvis når vi bevæger os i trafikken. Vores anonyme medtrafikanter bliver først medmennesker, når vi taler med hinanden – når vi kommunikerer. Det er gennem kommunikationen, at vi knytter og fastholder vore forhold til andre mennesker. Derfor er det også en rimelig antagelse, at kommunikation har indflydelse på antropomorferingen af dyr. Som Jonna Swabe skriver¹⁵⁵, så har vi

---

¹⁵⁴ Jf. Ch. Perelman & L. Olbrechts-Tyteca: *The New Rhetoric* s. 210.

¹⁵⁵ Joanna Swabe: *Animals, Disease and Human Society* s. 158.

lettere ved at menneskeliggøre de dyr, vi kommunikerer godt med, end dem, vi slet ikke kan kommunikere med.

Disneyficering bruges som retorisk virkemiddel i flere sammenhænge. Blandt andet i propaganda-/reklamefilm og billedserier, som det er vist i denne opgave. Som yderligere eksempler kan jeg pege på *Nykredits* reklamefilm, hvor en talende puddelhund optræder i forskellige sammenhænge og hele tiden er klogere end sin herre. Et andet eksempel er en reklame for *Schweppes* sodavand. Her går vilde dyr på bar og scorer hinanden med Schweppes. Hos Lars Pynt Andersen¹⁵⁶ er ”Disney” og ”dyr” da også defineret som genrer. Disse genrebetegnelser gælder dog nødvendigvis ikke alle reklamefilm, hvor der medvirker dyr. Det afhænger af den rolle, som dyret får i filmen.

Jeg har i opgaven vist, at disneyficering bruges i deliberativ sammenhæng, når dyrenes sag skal tales. I den beskrevne sag med hunde- og katteskind førte det i sidste ende til et lovindgreb på et meget spinkelt grundlag. Min påstand er, at det skete, fordi her var der tale om en sag, hvor Dansk Folkeparti kunne markere sig – især i forhold til egne medlemmer. At justitsministeren valgte at gå med skyldes antagelig en afvejning af sagens karakter i forhold til de ydre omstændigheder. Sagt på en anden måde: Det var stort set gratis at lave det pågældende indgreb, for der stod ingen (kendte) interesser på spil, og Dansk Folkeparti havde brug for at markere sig med ”egne” dyreværnsrelaterede sager. Partiet har da også taget æren for lovindgrebet og truede med eget lovforslag i Folketinget, hvis ikke justitsministeren stillede forslaget.

10. Konklusion

Disneyficering er en særlig del af begrebet antropomorfisme – menneskeliggørelse af dyr. Disneyficering indebærer imidlertid også en rangordning af dyrene, idet nogle dyr står tættere på mennesket end andre.

Det generelle syn på dyr helt frem til moderne tidsalder styres ud fra den betragtning, at dyret opfattes som et objekt – eller endda som redskab. Først i de senere år er der opstået kræfter og organisationer, der kæmper for dyrenes rettigheder – at de

---

¹⁵⁶ Lars Pynt Andersen: *Reklamefilmens indholdsdimensioner* s. 9-10.

anerkendes som subjekter. Samtidig får kæledyrene en ny rolle i den postmodernistiske betragtning, idet de nu bliver objektiverede med det mål at ophøje dyrets ejer til herre. Menneskeliggørelse af dyr er kendt helt tilbage i Oldtiden i form af fabler. Normalt er den form for allegori blevet brugt til at fremstille almindelige moralske sandheder i konkrete billeder. Disney og andre ligesindede giver imidlertid dyrene deres helt egen identitet med tegnefilm, hvor dyr får menneskelige egenskaber og laster. Et væsentligt element i denne proces er, at dyrene går på to ben, og at de får et sprog – de kommunikerer.

Disneyficeringen finder i moderne tid også anvendelse i retorisk sammenhæng. Blandt andet i tv-reklamer og i (børne)film. Anvendt i den rette kontekst er disneyficering virkningsfuld som retorisk redskab. Et eksempel fra Danmark viser, at en enkel (tilfældig) tv-udsendelse kan ændre landets lovgivning.

Hovedkonklusionen er, at disneyficering jævnligt bruges retorisk, når dyrenes sag skal tales i nutidens vestlige samfund. Ofte med stor effekt. En delkonklusion er, at der er særlige dyrearter som hunde og katte, som vækker særlige følelser og derved særligt let skaber sympati og opmærksomhed.

De disneyficerede dyrs særlige rolle kan bruges til at fremme sagen for ”det tavse flertal”, nemlig produktionsdyrene i det industrialiserede landbrug. På den måde bliver den irrationalitet, der præger vort forhold til kæledyrene brugt til at rokke ved den rationalitet, der er kendetegnende for vort forhold til produktionsdyrene.

11. Resume

Disneyficering er menneskeliggørelse af dyr – eller antropomorfisme. I denne opgave gennemgås dette fænomen som begreb og som retorisk redskab. Udgangspunktet er synet på dyr som henholdsvis subjekt og objekt. Herunder synet på dyr fra antikken (Aristoteles) over kristendommen og Oplysningstiden til vor tid, hvor der blandt andet sættes fokus på postmodernismens implosion af subjekt/objekt-begrebet.

Opgaven analyserer eksempler på udenlandske og danske tekster, reklamefilm og billeder, hvor der anvendes antropomorfisme som retorisk virkemiddel. Konklusionen er, at menneskeliggørelse af dyr i den rette kontekst er et effektivt retorisk redskab, når dyrenes sag skal tales.

Referencer

- Andersen, L. Pynt: *Reklamefilmens indholdsdimensioner: Mod en bedre genreforståelse*. Forum for Reklameforskning, 2001
- Andersen, L. Pynt: *Reklamens form og indhold – en introduktion*, 2001. Kommunikation, mediaplanlægning og reklamestyring. Samfundslitteratur 2001.
- Aristoteles: *Politica*, hentet fra samfundsfagsportalen www.burgerschapskunde.nl. (kunne ikke skaffes på anden vis).
- Aristoteles: *Retorik*. Platonselskabets skriftserie, Museum Tusulanums Forlag, 2002 (1983). ISBN: 87-7289-141-6.
- Bibelen*, 1969. Udgivet af Det Danske Bibelselskab. P. Haase og Søns Forlag.
- Bitzer, L. F: *Den retoriske situation*. Rhetorica Scandinavica nr. 3, september 1997.
- Buller, H & Morris, C: *Farm Animal Welfare: a New Repertoire of Nature-Society Relations or Modernism Re-embedded?* Sociologia Ruralis, Vol. 43, No 3, July 2003. European Society for Rural Sociology. ISSN 0038-0199.
- Darwin, C: *Arternes Oprindelse*, 1999. Efter originalens 5. udgave, oversat af J. P. Jacobsen. Jørgen Paludan, 1999 (første udgave 1990) ISBN 87-7230-819-2.
- Den Store Walt Disney Ordbog*, 1973. Gutenberghus Forlaget.
- Dyreværnsloven*: lov nr. 386 af 6. juni 1991.
- Fafner, J: *Tanke og tale. Den retoriske tradition i Vesteuropa*, 1982. C. A. Reitzels forlag. ISBN 87-7421-725-9.
- Haraway, D: *The Haraway Reader*, 2004. Routledge. ISBN 0-415-96688-4
- Haraway, D: *The Companion Species Manifesto*, 2003. Prickly Paradigm Press. ISBN 0-9717575-8-5.
- Heltberg, E & Kock, C: *Skrivehåndbogen*, 1997. Gyldendal. ISBN: 87-00-39246-4
- Herzog, H. & Galvin, S.: *Review and Research Reports*, Antrozoös 1992 5 (2) s. 85.
- Jensen, V. Frøkjær: *Disneyficering eller fornuftig og værdig behandling af dyr*. Dansk Veterinærtidsskrift nr. 6 (85) 15. marts 2001.
- Jørgensen, C. og Onsbjerg, M: *Praktisk Argumentation*, 2001. Ingeniøren Bøger. ISBN: 87-571-2208-3

Leksikon for det 21. århundrede: www.leksikon.org

Olsen, Aa. K. *Dyrevelfærd i Nazityskland*, 2003. Dansk Veterinærtidsskrift, nr. 19 (87) 1. oktober 2003.

Orwell, G: *Kammerat Napoleon*, 1996. Gyldendal ISBN 87-00-24588-7.

Podberscek, A. L., Paul, E. S., Serpell, J. A.: *Companion Animals & Us*, 2001. Cambridge University Press. ISBN: 0 521 63113 0.

Qvortrup, L: *Det hyperkomplekse samfund*, 2002. Gyldendal. ISBN 87-00-45508-3.

Singer, P: *Praktisk Etik*, 1993. Hans Reitzels Forlag, ISBN: 87-412-3182-1

Swabe, J: *Animals, Disease and Human Society*, 1999. Routledge ISBN: 0-415-18193-3

Vatz, R. E.: *The Myth of the Rhetorical Situation*. Contemporary Rhetorical Theory by J. L. Lucaites, C. M. Condit, S. Caudill; The Guilford Press

Zizek, S: *Velkommen til virkelighedens ørken*, 2002. Information Publisher. ISBN: 87-7514-079-9

Æsops: *50 fabler*, 1970. Genfortalt af Kjeld Elfelt. Schönbergs Forlag. ISBN 87 57005354.

Øhrstrøm, P: *Den darwinistiske etiks vanskeligheder*, 2002. Origo nr. 78, 2002.